

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ  
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

**Кваліфікаційна робота  
магістра**

**на тему ЗАСОБИ СТИЛІЗАЦІЇ РОЗМОВНОСТІ  
В РОМАНАХ Н. ГУМЕНІЮК “КВІТИ НА СНІГУ”  
ТА “ВЕРЕСОВІ МЕДИ”**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0350-у  
спеціальності 035 “Філологія”  
освітньої програми “Українська мова та література”  
спеціалізації 035.01 “Українська мова та література”

\_\_\_\_\_ Д. І. Таган

Керівник \_\_\_\_\_ канд. філол. наук,  
доц. Л. П. Бойко

Рецензент \_\_\_\_\_ д-р філол. наук,  
проф. Р. О. Христіанінова

Запоріжжя

2021

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет *філологічний*  
Кафедра *української мови*  
Рівень вищої освіти *магістр*  
Спеціальність 035 “*Філологія*”  
Освітня програма “*Українська мова та література*”  
Спеціалізація 035.01 “*Українська мова та література*”

**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Завідувач кафедри української мови

Р. О. Христіанінова

28 жовтня 2021 року

**ЗАВДАННЯ**

**НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ**

*Тагану Денису Івановичу*

1. Тема роботи: *Засоби стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меду”, керівник роботи Бойко Лариса Петрівна, кандидат філологічних наук, доцент, затверджені наказом ЗНУ від 02 червня 2021 року № 807-с.*
2. Строк подання студентом роботи – 11.11. 2021 р.
3. Вихідні дані до роботи: *Гуменюк Н. Вересові меду : роман. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Humeniuk\\_Nadiia/Veresovi\\_medy/](https://chtyvo.org.ua/authors/Humeniuk_Nadiia/Veresovi_medy/) ; Гуменюк Н. Квіти на снігу : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 208 с.; наукові праці Д. Х. Баранника, С. П. Бибик, С. Я. Єрмоленко, І. Я. Завальнюк, Л. А. Коробчинської, О. Г. Муромцевої, О. В. Ожигової, Н. М. Сологуб, Т. В. Ткаченко, М. Ю. Федурко, М. В. Цуркан та ін.*

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. Категорія розмовності як об'єкт наукового вивчення.
2. Семантика та стилістичний потенціал лексичних засобів стилізації розмовності.
3. Стилiстичний потенціал узуальних та трансформованих фразеологічних і пареміологічних одиниць, що виступають маркерами розмовності в аналізованих романах.
4. Словотворчі засоби стилізації народності в романах Н. Гуменюк "Квіти на снігу" та "Вересові меди".
5. Синтаксичні засоби стилізації розмовності в розглянутих романах.

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Бойко Л. П., доцент	02.12.2020	02.12.2020
Перший розділ	Бойко Л. П., доцент	11.01.2021	11.01.2021
Другий розділ	Бойко Л. П., доцент	04.05.2021	04.05.2021
Висновки	Бойко Л. П., доцент	13.09.2021	13.09.2021

6. Дата видачі завдання – 23.10. 2020 р.

## КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

<i>№ з/п</i>	<i>Назви етапів дипломної роботи</i>	<i>Термін виконання етапів роботи</i>	<i>Примітка</i>
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх вивчення та аналіз; укладання бібліографії	Жовтень – листопад 2020 р.	Виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	Жовтень – листопад 2020 р.	Виконано
3.	Написання вступу	Грудень 2020 р.	Виконано
4.	Підготовка розділу 1 “Теоретичні засади дослідження категорії розмовності”	Січень – квітень 2021 р.	Виконано
5.	Написання розділу 2 “Функціонування мовних одиниць з ознаками розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”	Травень – вересень 2021 р.	Виконано
6.	Формулювання висновків	Вересень 2021 р.	Виконано
7.	Оформлення роботи, одержання відгуку та рецензії	Жовтень 2021 р.	Виконано
8.	Захист роботи	Грудень 2021 р.	Виконано

Студент

Д. І. Таган

Керівник роботи

Л. П. Бойко

**Нормоконтроль пройдено.**

Нормоконтролер

Л. М. Стовбур

## РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра “Засоби стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди” містить 81 сторінку.

Для виконання кваліфікаційної роботи дібрано близько 500 засобів стилізації розмовності, опрацьовано 74 наукових джерела.

**Об’єкт дослідження** – засоби стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”.

**Предметом дослідження** слугували лексичні, фразеологічні, словотвірні та синтаксичні одиниці, що виступають засобами стилізації розмовності в мові романів Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”.

**Мета роботи** полягала в комплексному аналізі засобів стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”.

Для досягнення поставленої мети виконано такі **завдання**:

- 1) обґрунтовано теоретичні засади дослідження категорії розмовності;
- 2) виявлено склад засобів стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”;
- 3) проаналізовано семантику та стилістичний потенціал лексичних засобів стилізації розмовності;
- 4) з’ясовано стилістичний потенціал узуальних та трансформованих фразеологічних і пареміологічних одиниць, що виступають маркерами розмовності в аналізованих романах;
- 5) схарактеризовано словотворчі засоби стилізації народності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”;
- б) встановлено стилістичний потенціал синтаксичних засобів стилізації розмовності в розглянутих романах.

Дослідження проводилося із застосуванням загальнонаукових **методів** аналізу і синтезу, описового методу, лінгвостилістичного, лексико-граматичного, семантико-функціонального та лінгвоестетичного аналізу.

**Наукова новизна роботи** полягає в тому, що в ній уперше здійснено комплексний аналіз засобів стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”, з’ясовано специфіку їх мовно-естетичного навантаження, доведено їхню роль в індивідуальному стилі письменниці.

**Сфера застосування** – результати дослідження можуть бути використані в навчальному курсі стилістики, сучасної української мови (лексикологія, фразеологія, синтаксис), при підготовці спецкурсів з лінгвістичного аналізу тексту, під час написання курсових та магістерських робіт, а також в школах різних типів під час вивчення відповідного розділу лексики та стилістики, на факультативних заняттях та на засіданнях лінгвістичного гуртка.

Ключові слова: ВУЛЬГАРИЗМИ, ДІАЛЕКТИЗМИ, КОМУНІКЕМА, ОБІРВАНЕ РЕЧЕННЯ, ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА, РОЗМОВНА ЛЕКСИКА, РОСІЯНІЗМИ, СТИЛІЗАЦІЯ, ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ.

## ABSTRACT

Stylization Means of Colloquialism in N. Humeniuk's Novels "Flowers in the Snow" and "Heather Honeys" contains 81 pages.

To perform the qualification work, about 500 means of stylization of colloquialism were selected, 74 scientific sources were developed.

**The object of research** is the means of stylization of colloquialism in N. Humeniuk's novels "Flowers in the Snow" and "Heather Honeys".

**The subject of the research** were lexical, phraseological, word-forming and syntactic units that act as means of colloquialism stylization in the language of N. Humeniuk's novels "Flowers in the Snow" and "Heather Honeys".

**The purpose of the work** was a comprehensive analysis of the means of stylization of colloquialism in the novels by N. Humeniuk "Flowers in the Snow" and "Heather Honeys".

To achieve this **goal**, the following tasks were performed:

1) the theoretical bases of research of a category of colloquialism are substantiated;

2) the composition of means of colloquialism stylization in N. Humeniuk's novels "Flowers in the Snow" and "Heather Honeys" was revealed;

3) the semantics and stylistic potential of lexical means of colloquialism stylization are analyzed;

4) the stylistic potential of usual and transformed phraseological and paremiological units that act as markers of colloquialism in the analyzed novels is clarified;

5) word-forming means of nationality stylization in N. Humeniuk's novels "Flowers in the Snow" and "Heather Honeys" are characterized;

6) the stylistic potential of syntactic means of conversational stylization is established.

The research was conducted using the method of analysis and synthesis, descriptive method, linguistic-stylistic, lexical-grammatical, semantic-functional and linguistic-aesthetic methods of analysis.

**The scientific novelty** of the work is that for the first time a comprehensive analysis of the means of stylization of colloquialism in the novels N. Humeniuk "Flowers in the Snow" and "Heather Honeys", clarified the specifics of their linguistic and aesthetic load, proved their role in the individual style of the writer .

**Scope:** the results of the study can be used in the course of stylistics, modern Ukrainian language, in a special course of linguistic analysis of the text, in writing term papers and master's theses, as well as in schools of different types when studying the relevant section of vocabulary and stylistics. meetings of the linguistic club.

Key words: VULGARISMS, DIALECTISMS, COMMUNIKEMES, INCOMPLETE SENTENCE, VERNACULAR, SPOKEN VOCABULARY, RUSIANISM, STYLIZATION, PHRASEOLOGICAL UNIT.

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ РОЗМОВНОСТІ	
1.1. З історії формування української літературної мови на народнорозмовній основі .....	11
1.2. Розмовність як лінгвостилістична категорія .....	15
1.3. Засоби стилізації розмовності.....	20
РОЗДІЛ 2. ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ З ОЗНАКАМИ РОЗМОВНОСТІ В РОМАНАХ Н. ГУМЕНЮК “КВІТИ НА СНІГУ” ТА “ВЕРЕСОВІ МЕДИ”	
2.1. Лексичні засоби стилізації розмовності .....	32
2.2. Фразеологічні засоби стилізації розмовності .....	43
2.3. Словотворчі засоби стилізації розмовності .....	54
2.4. Синтаксичні засоби стилізації розмовності .....	62
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74

## ВСТУП

У сучасному мовознавстві спостерігається посилення уваги до вивчення взаємовідношення елементів художньої та загальнолітературної мови. Матеріалом для дослідження стають твори письменників, оскільки в них все частіше використовуються елементи розмовного стилю.

Розмовність – поліфункціональна категорія як в історії мови, адже на базі народнорозмовних елементів утворилася нова українська літературна мова, так і в її стилістичній системі, адже аналіз колоквіальних елементів відіграє важливу роль у визначенні особливостей ідіостилю письменника й загалом для розуміння рівня розвитку літературної мови [див. 60, с. 8].

Естетичний потенціал колоквіальних одиниць досліджували такі лінгвісти середини ХХ ст., як І. К. Білодід [8], В. С. Ващенко [11], В. В. Виноградов [12], Т. Г. Винокур [13], С. Я. Єрмоленко [25], М. А. Жовтобрюх [29] та ін. Саме їх дослідження створили підґрунтя для подальшого вивчення цієї проблематики.

У сучасному українському мовознавстві помітно поживався інтерес дослідників до вивчення особливостей функціонування розмовних елементів у творах українського письменства. Зокрема, досліджено засоби стилізації розмовності в прозі М. Стельмаха (Т. В. Ткаченко) [60], проаналізовано мовотворчість М. Стельмаха в контексті української народнопісенної творчості (Л. С. Козловська) [38], з'ясовано особливості вживання усно-розмовної лексики як елемента художньо-образної системи Андрія Чайковського (М. Ю. Федурко) [66], описано засоби стилізації розмовності в прозі письменників Буковини ХХІ століття (М. В. Цуркан) [71], виявлено естетичну модифікацію народнорозмовності в ідіостилі Григора Тютюнника (С. П. Бибик) [4], досліджено розмовну лексику в романі Н. Гуменюк “Вересові меди” (С. М. Локайчук) [45] та народнорозмовне джерело мовної творчості Уласа Самчука (С. О. Каленюк) [35] тощо.



Незважаючи на наявність значної кількості праць, присвячених аналізу особливостей функціонування колоквиальних одиниць у прозі українських письменників, досі відсутні розвідки, у яких би комплексно досліджувалися засоби стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”. Цим і зумовлюється **актуальність** нашої роботи.

**Об’єкт дослідження** – засоби стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”.

**Предметом дослідження** є лексичні, фразеологічні, словотвірні та синтаксичні одиниці, що виступають засобами стилізації розмовності в мові романів Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”.

**Мета дослідження** – комплексний аналіз засобів стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**:

- обґрунтувати теоретичні засади дослідження категорії розмовності;
- виявити склад засобів стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”;
- проаналізувати семантику й стилістичний потенціал лексичних засобів стилізації розмовності в зазначених романах;
- з’ясувати стилістичний потенціал узуальних та трансформованих фразеологічних і пареміологічних одиниць, що виступають маркерами розмовності в аналізованих романах;
- схарактеризувати словотвірні засоби стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”;
- установити стилістичний потенціал синтаксичних засобів стилізації розмовності в романах.

**Методи дослідження.** У роботі використано загальнонаукові *методи аналізу і синтезу* – для узагальнення теоретичної бази та систематизації зібраного мовного матеріалу за окремими групами на основі диференційних

ознак; *описовий метод* – для відбору, систематизації та інтерпретації фактичного матеріалу. За допомогою *лінгвостилістичного аналізу* виявлено стилістичне та емоційно-експресивне навантаження лексичних одиниць у розглянутих романах; *лексико-граматичний* і *семантико-функціональний* різновиди *лінгвостилістичного аналізу* дали змогу з'ясувати словотвірні особливості розмовної лексики. З метою виявлення та опису закономірностей функціонування одиниць художньої мови (трансформованих фразеологічних одиниць), а також їх естетичного навантаження в художньому тексті використовувався *метод лінгвоестетичного аналізу*.

**Наукова новизна** дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено комплексний аналіз засобів стилізації розмовності в романах Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”, з'ясовано специфіку їх мовного-естетичного навантаження, доведено їхню роль в індивідуальному стилі письменниці.

**Практичне значення** дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані у ЗВО на заняттях зі стилістики та лексикології, лінгвостилістичного аналізу художнього тексту, а також у школах різних типів під час вивчення відповідного розділу лексики й стилістики, на факультативних заняттях та на засіданнях лінгвістичного гуртка.

**Апробація** результатів дослідження. Основні положення роботи були оприлюднені на XIV університетській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених “Молода наука-2021” (19–24 квітня 2021 р., м. Запоріжжя), Всеукраїнській науковій конференції “Запорізькі філологічні читання” (11–12 листопада 2021 р., м. Запоріжжя).

**Публікації.** Основні результати дослідження відображено у двох публікаціях, зокрема, у збірнику наукових праць студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених “Молода наука-2021” (2021 р.) та збірнику матеріалів Всеукраїнської наукової конференції “Запорізькі філологічні читання” (2021 р.).

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ РОЗМОВНОСТІ

#### **1.1.3 історії формування української літературної мови на народнорозмовній основі**

Живомовна стихія стала одним із джерел літературної мови – форми національної мови. Завдяки майстрам українського письменства на базі народнорозмовної мови утворилася нова літературна мова. Процес переходу від літературно-писемного білінгвізму донаціонального періоду до єдиної літературної мови супроводжувався процесом змін: домінувальне місце посіла народна основа, яка поступово витіснила книжну. Саме завдяки художньому стилю, який став поєднувальною ланкою між розмовною та книжною мовами, відбулись такі зміни.

Як зазначала Т. В. Ткаченко: “Становлення й унормування української літературної мови тісно пов’язані зі зміною статусу народнорозмовної мови. На початковому етапі народнорозмовна мова була джерелом формування літературної мови української нації й унормування її шляхом онароднення фонетики, лексики, морфології, синтаксису. У процесі стилістичної диференціації української літературної мови в її стилістичній системі виокремився розмовний стиль як один із функціональних різновидів. Художня література стала своєрідним “посередником” між народнорозмовною і літературною мовою. Зважаючи на те, що письменники традиційно зверталися до розмовної мови як одного з основних джерел мовотворчості, багато слів розмовного походження, засвоєних художньою літературою, стали зрештою здобутком літературної мови” [60, с. 7].

Активне поширення розмовних елементів зафіксоване вже в XI ст. У цей час вони входили до народнорозмовних (діалектних, наддіалектних) одиниць, які засвоювала книжна (писемна) практика, зокрема твори

XI–XIII ст. із церковно-релігійною тематикою [див. 52, с. 6], або пам'ятки XIV–XVIII ст. [див. 52, с. 57].

У період з XI–XIV ст. відзначено незначний вплив усно-народної мови на книжну. Більшість тогочасних пам'яток були одноманітними та не виявляли діалектних або живомовних рис. Така уніфікованість правопису може пояснюватися високим рівнем освіченості культурних/мистецьких діячів [див. 52, с. 61].

Жива народна мова поступово закріпилась як основа літературно-писемного розвитку в національній культурі й до кінця XVII ст. уже виступала як один із найважливіших компонентів її структури, хоча й не утверджувалася в усіх її жанрах [див. 8, с. 38].

І. Г. Матвіяс зазначав, що народнорозмовний різновид мови, який є відгалуженням “простої мови”, набуває поширення в літературі XVII–XVIII ст. Більшість таких зразків представлено в інтермедіях, бурлескних та панегіричних віршах, а також у сатирико-гумористичних творах [див. 46, с. 16].

На противагу зазначеному вище існує й інша думка. Зокрема, А. А. Москаленко підкреслює, що народнорозмовний різновид літературної мови треба виокремлювати в окремий тип староукраїнської мови, нарівні із слов'яноруською і простою мовою [див. 50, с. 98].

Розвиток і унормування української літературної мови спричинили дві зустрічні тенденції:

а) орієнтація писемного варіанта літературної мови на народнорозмовний;

б) піднесення усної мови (народнорозмовної) до рівня писемної, створення їх єдності, монолітності в національному масштабі [8, с. 3].

На цьому ґрунті народнорозмовна мова абстрагується від різноджерельних “нестандартних” елементів (локальних, жаргонних, вузькопрофесійних, виразно просторічних тощо), виявляє тенденцію до послаблення залежності від говірок, до усталення регіональних мовних норм.

У кінці XVIII ст. відбулося становлення нової української літературної мови на народній основі. У зв'язку з цим А. М. Залеський говорить про значний внесок письменників XVIII–XIX ст., а саме І. П. Котляревського, Є. П. Гребінки, Т. Г. Шевченка, П. П. Гулака-Артемівського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, Л. І. Боровиковського, які не тільки використовували елементи мови населення південної Київщини, Полтавщини й Слобожанщини, але й часто будували увесь твір (як прозовий, так і поетичний) на базі живої народної мови [див. 31, с. 52].

Г. А. Левченко наголосив на значному впливові доробку поетів-романтиків на придатність мови до естетичного вжитку. Поети-романтики переносили у свої твори тогочасні образи та лад народної творчості, що робило форму їх творів близькою до народних [див. 44, с. 143].

Дослідники визначають, що творчість Т. Г. Шевченка стала головною рушійною силою у формуванні нової української літературної мови. Зокрема, заслуговує на увагу праця І. Є. Грицютенко [15], у якій він зазначає, що використання Кобзарем виражальних засобів народної мови дало змогу надати художній мові стилістичного ефекту народнопісенності та народнопоетичності. Цієї думки притримується С. П. Бибик, яка говорить, що “народнопісенність – вияв народнорозмовності – як стилістична категорія утвердилася у творах із мовною практикою Т. Шевченка” [6, с. 126].

Отже, можна говорити про те, що нова українська літературна мова є синтезом народних говорів української мови, яка утвердилася завдяки плідній творчості відомих українських письменників XVIII ст., зокрема Т. Г. Шевченка, І. П. Котляревського, Г. Ф. Квітки-Основ'яненка та ін.

В. А. Чабаненко зазначав, що “у кінці XVIII – на початку XIX ст. слабка унормованість української літературної мови, властиві їй хитання, розбіжності, невпорядкованість відкривали діалектним одиницям широкий доступ у всі її підсистеми, що не давало змогу цим одиницям стилістично увиразнюватися” [72, с. 189].

Кожен із митців слова намагався наслідувати говірку, яка була притаманна саме його краю. Проте середньонаддніпрянські говори були сприйняті як центральні, найтипівіші та зразкові. Говіркові форми (діалектизми) природно впліталися в мову художніх творів, саме тому більшість із читачів не помічали цього й сприймали таку лексику як стилістично нейтральний різновид [див. 31, с. 50–52].

Уживання діалектної лексики з метою стилізації розмовності почалося в першій половині XIX ст. Цей процес виявився в альманасі “Русалка Дністрова” та у творах “Руської трійці”. Проте в інших стилях, окрім белетристичного та публіцистичного, переважала унормована книжна мова [див. 43, с. 318].

Загалом, найістотнішою особливістю нової літературної мови (к. XVIII – II пол. XIX ст.), яка представлена усіма жанрами творів, є максимальне зближення з народними говорами. Вона постала на базі південно-східного наріччя й увібрала в себе та уніфікувала елементи інших діалектних масивів української мови [див. 46, с. 22].

Письменники XIX ст. зверталися до народного варіанта мови, коли розповідали про важливі події, тим самим надаючи викладу емоційного насичення та динамічності. Діалектизми почали оцінювати з боку їх поширення та зрозумілості читачеві. Це призвело до того, що ознака прив’язаності до певного регіону поступово нівелювалася, митці слова почали підбирати такі елементи, які б одночасно репрезентували свою власну говірку й були б зрозумілими широкому колу читачів – носіїв іншої говірки [див. 33, с. 19].

У кінці XIX ст., а також упродовж перших двох десятиліть XX ст. деякими рисами, особливо лексичними, західноукраїнський різновид літературної мови впливав на східноукраїнську літературну мову.

О. Г. Муромцева відзначила помітну зміну пріоритетів у вживанні лексики в період другої половини XIX – початку XX ст. Якщо наступники І. Котляревського намагалися відтворити за його зразком варіативність

побутової лексики, то письменники нового часу шукали в народній мові лише ті форми слів, які несуть підвищену стилістичну характеристику і зможуть задовольнити підвищені вимоги до поетичного вираження [див. 51, с. 20].

До початку XIX ст. не було виявлено чіткого літературно-нормативного тла, на основі якого живомовні надбання стали б засобами лінгвостилістичної практики. Тенденція використання усно-розмовних елементів зі стилістичною метою почала набувати сили з часів унормування української мови у другій половині XIX ст. й остаточно увійшла в ужиток у XX ст. Відтоді народнорозмовні елементи почали активно використовуватися для стилізації образів та мовних партій героїв [див. 72, с. 190].

Уживання розмовних елементів зі стилістичною метою залишається актуальним й сьогодні. Завдяки їх використанню письменники збагачують естетичний зміст твору, надають йому певного колориту. Стилізація розмовності спостерігається у творах А. Я. Чайковського, У. О. Самчука, М. П. Стельмаха, Григора Тютюнника, Н. П. Гуменюк та інших письменників.

## **1.2. Розмовність як лінгвостилістична категорія**

Літературна мова – динамічна система, що розвивається під впливом як усної, так і писемної форм мови, кожна з яких має свої специфічні лексико-фразеологічні та граматичні ресурси. Функційні стилі мови не мають замкнених меж, а отже, елементи одного стилю можуть проникати в інший. Закономірності поєднання та взаємопроникнення цих форм можна простежити при вивченні мови художніх творів.

У другій половині 80-х років почалося дослідження взаємодії книжних та розмовних елементів, зокрема, заслуговує на увагу розвідка В. І. Мінасяна, у якій він зазначив, що “слова, які мають розмовне забарвлення не тільки не виключаються з літературно-писемної мови, а, навпаки, вдало взаємодіють з

лексикою книжною і нейтрально, доповнюють і поширюються експресивні засоби писемних стилів” [49, с. 17].

О. О. Тараненко, розвиваючи думку В. І. Мінасяна, наголошує, що на сучасному етапі помітна взаємодія книжних і розмовних елементів, зменшення стильової відстані між усно-розмовною і книжно-писемною сферами [див. 59, с. 33].

Т. В. Ткаченко відзначила, що “розширення семантико-стилістичних функцій розмовних елементів у мові художньої літератури створили об’єктивні передумови для утвердження розмовності як стилістичного явища. Оскільки розмовний компонент став виразною ознакою художнього стилю, у сучасному мовознавстві постала потреба теоретичного обґрунтування і практичного дослідження лінгвостилістичної категорії розмовності” [60, с. 3].

Варто зазначити, що серед мовознавців немає однастайності у визначенні терміна “розмовність”. Ф. П. Філін наголошував, що “розмовність” може охоплювати як усні форми літературної мови в якомусь конкретному комунікативному акті, так і загалом стосуватися мовних одиниць розмовно-побутової практики [див. 67, с. 9].

С. П. Бибик виділила в категорії “розмовності” три класи мовних явищ:

1) “низький” емоційно-експресивний реєстр, колорит невимушеності, уподібнення писемного варіанта мови до усного, пов’язаний із вживання лексичних та ритміко-інтонаційних одиниць розмовної побутової сфери в інших стильових різновидах;

2) текстове явище лексико-синтаксичної стильової взаємодії між розмовним та іншими стилями (публіцистичним, художнім, науковим, офіційно-діловим);

3) критерій нормативності / ненормативності усного та писемного тексту [див. 6, с. 567].

Один із основних аспектів при вивченні художньої мови – дослідження взаємодії книжних та розмовних одиниць, впливу елементів



усно-розмовної практики на засоби вираження думок і почуттів, способи їх передавання на письмі. Під абстрактним поняттям “розмовність” слід розглядати систему засобів, прийомів створення конкретно-чуттєвих комунікативних образів, маркерів емоційно-експресивних оцінок реалій [див. 70, с. 107].

Лінгвостилістична категорія розмовності формується на основі функційно-стильової єдності й конотування розмовних елементів у стилістичній системі української літературної мови й виявляється в живому мовленні та в конкретних художніх текстах. Важливо розмежовувати риси розмовності як ознаки, що притаманна усному стилю мовлення, так і прийому відтворення розмовної структури в певному художньому тексті [див. 61, с. 98].

У “Словнику лінгвістичних термінів” подано таку дефініцію поняття “розмовність” – “це характер висловлювання, ознака мовного стилю, яка полягає в невимушеному тоні спілкування, використанні емоційних форм називання явищ, предметів, експресивних синтаксичних конструкцій, що виявляють безпосередні оцінки, ставлення до повідомлюваного. /.../ Крім безпосереднього вияву в усному спілкуванні, розмовність існує як стилістична категорія в художньому стилі” [26, с. 149].

Принагідно зауважимо, що не варто ототожнювати поняття “розмовність” та “розмовно-побутове мовлення”. П. С. Дудик подає таке визначення розмовно-побутового мовлення – “це найбільш невимушене, максимально вільне, літературне” [22, с. 64]. Відмінність поняття “розмовність” від розмовно-побутового мовлення полягає в тому, що для стилізації розмовності використовують не лише літературні відповідники, але й лексику обмеженого вжитку та навіть ненормативну.

Узагальнивши зміст наведених вище думок щодо визначення терміна “розмовність”, приходимо до висновку, що розмовність – поліфункціональна категорія як в стилістичній системі мови, так і в її історії. Хоча більшість розмовних елементів під час становлення сучасної української літературної

мови й зазнали олітературення, проте не втратили свого стилістичного потенціалу та досі використовуються як засоби створення художнього колориту розмовності в системах художнього тексту (прозового та поетичного).

У мові художніх творів колоквіальні явища можуть бути відображені як послаблено, так і посилено, що залежить від рівня осмислення норми усного мовлення. Розмовне мовлення в літературних творах не завжди може адекватно відображати реальне, тому варто говорити про таке явище, як стилізація розмовності, яка є одним із художніх прийомів [див. 6, с. 38].

Л. І. Мацько подає таке визначення явища стилізації – “це всеохоплююче, свідоме насичення тексту ознаками певного стилю і жанру для створення відповідного стильового враження в читача. Стосовно того, яку мету переслідує автор, стилізація може бути історичною, соціальною, фольклорною, етнографічно-діалектною, поетичною [47, с. 385].

Якщо в мові художнього твору письменник робить акцент на слова на конструкції з живої народної мови, можна говорити про таке явище як стилізація розмовності.

М. В. Цуркан наголошує, що “поява мовних одиниць із регістром розмовності, як і всіх інших, мотивована художнім задумом письменника, обраною темою твору, комунікативними ситуаціями, у яких вона розгортається. У зв’язку з цим у теорії літературно-мовного розвитку однією з центральних є теза про динаміку мови й характер норми, зокрема й художньої, якість якої в кожній конкретній часовий відтинок визначає співвідношення книжних та розмовних елементів, яке мотивоване естетичними канонами. Саме свідоме надання творові мистецтва, окремим його сегментам характерних рис того чи того стилю, жанру та їх художня обробка автором і становить сутність поняття стилізація” [70, с. 107].

С. Я. Єрмоленко та Г. М. Гримич прийшли до висновку, що будь-який художній текст може містити елементи стилізації. Вона виконує характеротвірну, індивідуалізуючу функцію. Завдяки використанню певних

територіальних і часових засобів живої усної мови письменник досягає ефекту реалістичності й історичності в змалюванні подій [див. 23, с. 18].

Як бачимо, думки дослідників щодо визначення мети стилізації розмовності збігаються. Найчастіше нею послуговуються для відтворення в художньому творі історичного часу чи локального колориту, який реалізується через мовлення типових представників населення. Зокрема, за допомогою стилізації здійснюється характеристика предметів/довкілля та передаються соціальні типи героїв. На нашу думку, завдяки використанню розмовних елементів передається й оцінне ставлення автора до певних реалій оточуючого світу/осіб.

К. В. Кожевникова щодо стилізації розмовності в художньому стилі наголосила, що стилізований варіант уснорозмовної мови суттєво відрізняється від спонтанного мовлення індивідів. У ньому відбувається зміна пропорцій плану змісту, зокрема, у стилізованому розмовному мовленні суттєво змінюється, посилюється стилістична концентрація колоквіальних елементів [див. 37, с. 69].

Л. М. Месімова зазначає, що стилізоване під розмовне мовлення може бути важким для сприймання непідготовленим читачам: іноземцям, які тільки вчать мову, або тим, хто знаходиться в іншому регіоні країни, адже стилізовані тексти мають сленгізми, арготизми, діалектизми, мовні формули та діалектизми, які несуть високу образність та емоційність [див. 76, с. 3].

Суттєвою для дослідників може стати теза В. Д. Бондалєтова, який зауважив, що головним чинником розрізнення живої та стилізованої розмовної є відсутність спонтанності в обробленому варіанті. Письменник при написанні твору власноруч обирає ті конструкції, які будуть доречними в тому чи тому контексті та сприятимуть кращому стилістичному ефекту. [див. 10, с. 246].

Отже, не можна ототожнювати поняття “розмовна мова” в усному та художньому стилях. Якщо в усному варіанті вона спонтанна та рівномірно розташована в мовленнєвому акті, то в художньому тексті кожна одиниця є

авторським продуктом, який використовується з певною стилістичною метою та займає стале місце в тексті.

М. В. Цуркан виділяє такі різновиди стилізації:

а) фольклорний – наповнення мовної канви художнього тексту одиницями усної народної творчості; б) історичний (культурно-історичний) – відтворення часово-просторових ознак у структурі тексту, колоритних картин “типових обставин”; в) наслідувальний – орієнтація на індивідуальний стиль певного автора, на вираження специфіки образу думок і психології героїв через особливості стилю їх мовлення, зокрема за гендерними, віковими, соціокультурними ознаками; г) лінгвостилістичний – насичення мови твору одиницями з певним стилістичним регістром; г) жанровий – актуалізація композиційних, лексико-синтаксичних принципів у структурі тексту [70, с. 107].

Вважаємо, що такий поділ є доречним, адже кожен із митців переслідує різну мету при написанні твору, тому для подальшого розуміння твору важливо визначити, який із різновидів стилізації буде притаманний конкретному твору.

У наукових студіях дослідники послуговуються й іншими дефініціями, які заступають стрижневе поняття та позначають відображення у творах типологічних особливостей усно-розмовного мовлення, наприклад, актуалізація (О. М. Гривенна) [16], імітація (В. В. Коптілов) [40], типізація (Г. П. Їжакевич) [33].

### **1.3. Мовні засоби стилізації розмовності**

С. П. Бибик зазначає, “що колорит “розмовності” створюється вживанням розмовно-побутової лексики, діалектизмів, просторічних елементів, характерними займенниками, здрібніло-пестливими формами, відповідними синтаксичними конструкціями, що спричиняють до утворення

ліричної, дружньої, фамільярної, інтимної, жартівливої, лірично-комічної та ін. експресії” [6, с. 119].

Т. В. Ткаченко виділяє такі засоби стилізації розмовності в мові художньої літератури: 1) розмовно марковані слова, як нейтральні, так і стилістично знижені, емоційно-експресивні, оцінні; 2) розмовні значення полісемічних слів; 3) діалектизми; 4) просторічні слова (деформовані, позанормативні; вульгаризми; елементи суржикового мовлення; інвективи); 5) фразеологізми розмовного походження [див. 60, с. 9].

М. В. Цуркан відзначає, що засобами стилізації розмовності в оповіді є мовні одиниці різної структури, зокрема: а) нейтральна побутова лексика, що охоплює й етнографізми; б) емоційно-експресивна та оцінна лексика; в) елементи просторіччя (деформовані, позанормативні, росіянізми, вульгаризми, обценізми) як засіб виявлення особливостей соціального та професійного середовища, походження, освіченості, характеру персонажів; г) територіальні та соціальні (жаргонізми, сленгізми, арготизми) діалектизми; г) розмовно-побутова фразеологія; д) елементи усно-розмовного синтаксису; е) діалогізація тексту; є) фонографічні засоби; ж) контекстуальні синоніми; з) стилістичні фігури (гра слів (а іноді й реплік), каламбур, ампліфікація); и) антропоніми [див. 71, с. 10].

Розглянувши різноманітні класифікації засобів стилізації розмовності, можемо зробити висновок, що М. В. Цуркан подає більш розлогу та повну класифікацію. Для неї характерне прагнення виділити засоби стилізації розмовності на всіх мовних рівнях: не тільки лексичні та фразеологічні, але й синтаксичні та фонографічні.

Розмовна лексика в загальному розумінні поєднує такі слова, які входять до складу літературної мови, при цьому не порушуючи її норм. У розмовній мові вони функціують нарівні з нейтральними компонентами, не знижуючи стилю [див. 41, с. 4].

Проте окремі лексичні групи, або ж лексика розмовної мови (народнорозмовні, просторічні, говіркові елементи), вживаються частіше й

надають мові тієї особливості, яка відрізняє її від книжної. Вони є засобом створення невимушеності, простоти спілкування, несуть певну експресивність й водночас не знижують стиль [див. 58, с. 86].

На думку С. Я. Єрмоленко, “розмовна мова – це особливий різновид літературної мови, яка служить засобом комунікації в буденному неофіційному спілкуванні. Їй притаманні наддіалектні, регіональні та загальнонаціональні ознаки. Вона характеризується вживанням як розмовної лексики та фразеології, так і стилістично нейтральних слів. Розмовна мова використовується як стилістичний прийом відтворення живомовних структур у художніх текстах” [27, с. 560]. На противагу нейтральним варіантам існують слова з оцінною зниженою семантикою, вони виявляють свою стилістичну природу й відповідний стилістичний колорит незалежно від контексту [25, с. 321].

Л. А. Коробчинська вважає, що серед засобів розмовної мови доцільно виділяти:

- а) розмовну лексику, яка є складником усної форми літературної мови;
- б) просторічні елементи, які перебувають на межі літературної мови (вони літературні й нелітературні). Їхня специфічна структура дозволяє як проникати в літературний різновид мови, так і залишатися поза його межами [41, с. 53].

Натомість Т. В. Ткаченко наголошує, що просторічна лексика є позанормативною, проте завдяки її стилістичному потенціалу письменники послуговуються нею в прозових текстах. Її використання дає змогу висвітлювати реалії часу та створювати правдоподібні образи з притаманними їм рисами індивідуальної та соціальної характерники [див. 61, с. 97].

Просторічну лексику виділяють у межах розмовного стилю за функційними й емоційно-стилістичними ознаками, а в межах міжстильових відносин – за ознаками літературно-лексичної нормативності [65, с. 52]. Однією з основних рис просторіччя, як засобу стилізації розмовності, є

експресія, переважна частина цих слів характеризується відмінним від літературної норми наголосом, вимовою та ін.

Л. А. Коробчинська розмежовує два шари просторічної лексики:

а) слова зі зниженим експресивно-емоційним забарвленням – це слова з відтінком грубості. Сюди входять також слова з різко зниженою експресією – грубе просторіччя, або вульгаризми;

б) слова з неправильними граматичними і фонетичними формами і з неправильним слововжитком [див. 41, с. 52–53].

Т. В. Ткаченко, проаналізувавши кожен із різновидів просторіччя, приходять до висновку, що усну й писемну мову знижують усі групи просторічної лексики, але характер зниження в кожного з різновидів різний: суржик та деформовані слова знижують мову своєю неправильністю, а вульгаризми – грубістю [див. 61, с. 97].

С. П. Бибик виділяє три основні функції стилізації мови персонажів завдяки використанню позалітературних елементів: етнографічну (соціолінгвістичну) функцію, прийоми індивідуалізації мови персонажів та їх морально-духовної оцінки, опосередкованої через мову [див. 5, с. 17].

До складу просторічної лексики входять вульгаризми – “це непристойні, лайливі слова, які з моральних причин перебувають поза нормами літературної мови. Уживаються переважно в художніх творах для надання їм побутового колориту і є ознакою низького морального рівня дійових осіб: *Хулігани? Одержать по мордасах!* (П. Загребельний)” [22, с. 354].

Засобами стилізації розмовності є й елементи суржикового мовлення, або русизми – це “запозичені з російської мови або утворені за її зразком слова. На синхронному рівні під русизмом переважно розуміють російську мовну одиницю, що перебуває за межами української літературної мови і не зафіксована її словниками, яка потрапляє спонтанно при інтерференції чи включається із стилістичною метою в українське усне або писемне мовлення.

Русизми можуть використовуватися як стилістичний засіб передачі макаронічної мови” [34, с. 565].

На відміну від просторіччя діалектизми – слова або вирази, властиві мові якогось району, області та незрозумілі в інших місцевостях країни.

На початку становлення української літературної мови діалектизми проникали в мову письменників стихійно, без стилістичної настанови, адже вони були притаманні рідним говіркам митців. Такі територіальні й соціальні діалектизми трапляються у творах І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, М. Стельмаха, О. Гончара, Гр. Тютюнника тощо. Згодом ці елементи залучалися в полотно твору з метою відображення колориту описуваної місцевості, відтворення звичаїв, побуту, особливостей мови населення, типізації характерів представників різних територій. Діалектизми функціують у художніх творах і як засіб створення гострого сатиричного ефекту [див. 36, с. 117].

А. І. Єфімов стверджує, що в мові художніх творів діалектизми виступають лише як матеріал стилізації і відтворення мовлення відповідних персонажів [див. 28, с. 230]. А. С. Зеленько висунув думку, що доцільно виділити й етнографічну та етнічну функції діалектизмів: “якщо лексичні діалектизми передають певні відомості про матеріальну культуру жителів тієї чи тієї місцевості, то фонетичні, морфологічні, словотворчі та синтаксичні елементи діалектного мовлення вказують на їх етнос” [32, с. 39–41]. С. Я. Єрмоленко виокремлює три ролі діалектної лексики в стилістичному плані в мові художнього твору: 1) відтворення тих реалій, які пов’язані з певною територією, що описує автор; 2) відтворення особливостей усного мовлення; 3) введення нелітературного слова з прозорою внутрішньою формою, яка допомагає словесно-художньому зображенню [див. 23, с. 18].

Як бачимо, серед дослідників немає однастайності у визначенні функції діалектизмів у художньому творі. У нашому дослідженні ми будемо дотримуватись думки С. Я. Єрмоленко та розглядати діалектизми не тільки



як засіб індивідуалізації мови персонажів, але й як прийом відтворення реалій побуту.

Жаргонна лексика – “це шар усно-розмовних некодифікованих одиниць, що допомагають створити відчуття реальності соціальних типів образів-персонажів – представників окремих груп населення. Вони виступають естетичними знаками невимушеності, спонтанності усно-розмовної ситуації з експресією фамільярності” [7, с. 7].

Як зауважує А. П. Коваль, стилістична та естетична функція жаргонної лексики варіюється залежно від жанру творів. Частіше жаргонізми функціують у гумористично-сатиричних творах, проте трапляються й в епічних та драматичних жанрах. Жаргонізми вводяться в текст не лише для характеристики певної особистості (через мовні партії), а й загалом для створення уявлення про певне середовище [див. 36, с. 80].

Одним із шляхів створення розмовного колориту в художніх творах є використання словотворчих засобів. У художньому стилі використання словотворчих засобів з метою стилізації дозволяє виражати різні емоційно-експресивні відтінки: іронію, зневагу, злість, радість, співчуття та ін. [див. 12, с. 266].

У мові художніх творів, починаючи з XIX ст., помічено використання демінутивних та аугментативних суфіксів з метою передачі колориту живого усного мовлення [див. 36, с. 122].

Демінутиви – виразні стилістичні засоби, поширені в усній і художній мові. Це назви суфіксальних утворень із семантикою зменшуваності, емоційної оцінності, інтимності [47, с. 436]. Емоційно-експресивний відтінок кожної словотвірної одиниці потрібно визначати лише в контексті, адже демінутивні суфікси можуть виражати широкий спектр емоцій: від пестливості до зневаги.

А. П. Коваль зазначає, що в гумористичних творах, суфікси емоційної оцінки передають негативне забарвлення, яке підсилюється загальним контекстом: ... *на голові волосся, як на кужелі вовна; а коли роззявить рот,*

так і лопата улізе; **носочок**, як у рябця; а коли дивиться **очицями** з Конотопа, так одним у Київ, а другим у Білагород, та й ті мов сметаною заліплени... (Г. Квітка-Основ'яненко) [див. 36, с. 124].

Вважаємо, що автори послуговуються лексемами з демінутивним та аугментативними суфіксами з метою передавання негативного емоційного відтінку не тільки при стилізації усно-розмовної мови в гумористичних творах, але й при створенні творів великого епічного жанру (романів).

К. Г. Городенська вважає, що аугментативні утворення виражають не лише кількісне значення, а водночас вказують на суб'єктивну, переважно негативну або різко негативну оцінку мовцем кого-, чого-небудь, пор.: “великий кіт → котище, котисько, котяра; великий вітер → вітрище, вітрисько, вітриуган; великий собака → собацюра, собацюга; великий вовк → вовчище, вовчисько, вовцюган, вовцюга” [14, с. 26]. Проте суфікси згрублості можуть використовуватися “із метою підкреслення прихильності, співчуття: *Вертольоти ходять низько – Видно темний, хом'ячий світ. На пустизні верблюд-бідачисько Випасає колючий дріт*” [9, с. 386].

Для створення відтінку згрублості в мову творів залучають слова зі суфіксами -ищ(е), -ак(а), -юг(а): *Дивуються піщани, що то московська служба з людьми діє, якими їх робить! Ішов Максим у москалі **розбишакою**, **волоцюгою**, – сказано: Махамедом, а повернувся поважним чоловіком, з багатством, з заслугами...* (Панас Мирний) [див. 36, с. 130].

Для живої розмовної мови характерне вживання побутового просторіччя з суфіксом -к(а). У більшості з цих слів втрачається зменшено-пестливе значення й вони сприймаються як розмовний різновид нормативних слів чи словосполучень, пор.: жакет – жакетка; електропоїзд – електричка [див. 36, с. 131].

Розмовній мові притаманні специфічні дієслівні форми на -ся, зокрема, дієслова руху. Варто зазначити, що вони ніколи не виступають дублетами літературних слів: ходити → волочитися, прийти → притарабанитися. Ці

словоформи містять якісно-оцінну або емоційну характеристику дії, більшість із них можуть набувати додаткових відтінків, що спричиняє розширення лексичного значення [див. 16, с. 132].

А. П. Коваль зазначає, що характерними для усної народної мови є префіксальні утворення. Зокрема, дієслова з префіксом при-, які передають неповний вияв означуваної дії: *У княгині страхом поїнялися очі і лице прибігло* (П. Панч). Для розмовної мови характерне вживання слів із комбінованими префіксами попо-, пона-, попри-, пороз- та ін. Ці експресивні утворення переважно вживаються письменником з метою характеристики тривалості, повторюваності чи завершеності дії: *Материне пестування й любов, піклування батькове, – трохи суворий, але добрий він був, – Дитячі забавки, радощі й горе – все докупи злилося, попереplitалося, і мов малювання любе ясно-радісне, – так ті дитячі літа перед очима встають* (Б. Грінченко) [див. 36, с. 135].

Типовими для розмовного мовлення є безафіксні іменники, наприклад: *рань, ляк, гніль*. Крім них, для стилізації розмовності досить широко вживаються “усічені” слова типу *кіно, кіло, мультик, телік, інтим* та інші, які мають вільне, часом зниження стилістичне забарвлення порівняно з літературними відповідниками [див. 22, с. 141].

До засобів стилізації розмовності також відносять фразеологічні одиниці розмовного походження. Для них є характерними сфера вживання в усному різновиді мови та специфічне іронічно-знижене стилістичне забарвлення. Ці фразеологічні одиниці позначають дії, стани, характеризують окремі риси людських характерів, відображають життєві ситуації. Іноді фразеологізми функціують як відповідники архаїзмів, неологізмів і діалектизмів. Завдяки їм митці слова якнайкраще передають колорит епохи. У деяких випадках письменники, уводячи в книжний фразеологізм замість одного з його компонентів просторічне або розмовне слово, трансформують його з метою створення певного стилістичного ефекту [див. 36, с. 102].

Вважаємо, що до трансформації фразеологічних одиниць потрібно підходити дуже обережно, адже бездумна заміна одних компонентів іншими може призвести до повної втрати змісту. Тільки влучний добір аналога книжного елемента зможе стилізувати книжну фразеологічну одиницю під усно-розмовну.

В. Д. Ужченко розмежовує фразеологічні одиниці за їх емоційно-експресивним забарвленням і виділяє дві основні групи – розмовні та просторічні: “до розмовних належать літературні, дещо знижені фразеологізми, властиві переважно усному мовленню. Вони становлять більшу частину всього загальномовного фразеологічного фонду (саме тому в словниках біля них немає позначки “розм.”) і характеризуються повсякденністю, буденністю. Розмовні фразеологізми найчастіше використовуються в побутовому невимушеному спілкуванні, у художній літературі, надаючи авторській оповіді гнучкості” [63, с. 246].

Одним зі складників фраземіки є прислів'я та приказки, точна відмінність між якими не встановлена й досі. Л. Г. Скрипник вказує на те, що на сьогодні немає чіткої межі між приказками та прислів'ями, не відзначаються й відмінності в художньо-образному плані та лексичному складі цих одиниць, тому варто послуговуватися таким визначенням як “прислів'я і приказки” [див. 54, с. 38].

У більшості випадків пареміологічні одиниці орієнтовані на суб'єкта та функціують не лише для того, щоб передавати закодовану інформацію про дійсність, а й для того, щоб інтерпретувати, оцінити або схарактеризувати її. У прислів'ях та приказках відбито пізнавальний досвід людини, саме тому вони можуть відтворювати традиції та багатство народної культури, її духовний світ. Текст, який пов'язаний із культурою та пронизаний значною кількістю культурних кодів, служить джерелом історії, етнографії, національної психології [див. 39, с. 129].

М. Ф. Алефіренко слушно зазначає, що стилістичними ресурсами паремій письменники послуговуються не стільки для увиразнення мовлення,

скільки для втілення змісту. Метафори, персоніфікації, порівняння, градації й інші фігури використовують з метою точного, влучного та яскравого вираження узагальненого значення [див. 1, с. 250].

Отже, лаконічність та змістова наповненість фразеологізмів, прислів'їв і приказок дозволяють використовувати їх у художньому мовленні задля досягнення стилістичного відтінку розмовності.

Яскравим засобом вираження експресивності розмовного мовлення є синтаксичні одиниці. С. Я. Єрмоленко наголошує на тому, що поділ синтаксичних елементів на розмовні та книжні пов'язаний насамперед із їхньою здатністю проникати в літературну мову. Синтаксична конструкція може набувати ознак розмовності при відповідному семантичному наповненні лексикою, яка виступає в реченні тим чи тим членом речення, наприклад, присудками в “неграматичних” формах, або специфічними займенниками, сполучниками чи частками, які впливають на модальність [див. 24, с. 107].

І. Я. Завальнюк, розвиваючи думку С. Я. Єрмоленко, виділяє серед розмовно-орієнтованих речень і фразеологізовані, неповні та обірвані структури, фрази-репліки, що мають структуру й зміст локальних прислів'їв та приказок [див. 30, с. 148].

На думку І. М. Ячменевої, одним із найяскравіших засобів стилізації розмовності в авторському оповіданні є інверсія. Її використовують з метою підкреслення словесного характеру індивідуально-авторської мови, яка створює особливий образ оповідача, відмінний від автора. Інверсія як стилістичний прийом сприймається як різко підкреслена, інтонаційна виділена конструкція, що надає персонажам особливої емоційності, виразності, іноді навіть поетичності [див. 79, с. 380–381].

Ю. В. Малицький зазначає, що найпопулярнішим засобом актуалізації експресивного змісту в сучасному розмовному тексті стало посилення прагматичного потенціалу за рахунок характерних часток та займенників, які влітаються автором в мовлення персонажів. Експресивний зміст дієслова

актуалізують, як правило, підсилювальна частка як: *Як гакнула (моцна гримнула, вибухнула) там!* (З хрестоматії). Прагматику експресивного іменника актуалізує означальний займенник «такий» у препозиції чи в постпозиції щодо основної лексичної одиниці: *Жарышча (вельмі моцная смякота) такая!* (З хрестоматії) [див. 75, с. 67].

Н. В. Гуйванюк вказує на те, що під поняттям “експресивного синтаксису” слід розглядати різноманітні конструкції, які можуть привертати увагу адресата, максимально акцентувати на відтворюваній інформації. Серед одиниць експресивного синтаксису можна виділити слова-речення або нечленовані комунікати. Це синтаксичні одиниці типу: *Ні, Добре, Звісно, Справді, О, Ой!, Ех!* та ін., які обслуговують розмовне мовлення. Такі комунікати не мають у своєму складі ні граматичної основи, ні поширювачів [див. 17, с. 5]. Деякі дослідники, зокрема М. В. Цуркан, до слів-речень відносять звертання-речення [див. 68, с. 350].

З огляду на те, які функції в реченні виконують нечленовані комунікати, а також за такою ознакою, як синтаксично нечленоване вираження модально-логічних категорій (значень) ствердження, заперечення, питання, спонування, емоційної оцінки тощо, розрізняють стверджувальні, заперечні, питальні, спонукальні, емоційно-оцінні слова-речення, а також до них зараховують слова мовного етикету.

Слова-речення є важливим засобом характеристики персонажів та вираження експресивності в розмовному мовленні. Вони здатні відобразити авторське сприйняття світу, його емоційну оцінку [див. 68, с. 350].

Польська дослідниця Д. Суска виділяє так звані індекси емоційності – це своєрідні коментарі, оцінки до тієї ситуації, яку буде описано в репліці. Такі елементи не вступають у зв'язки з окремими компонентами висловлювання, а лише надають йому специфічного виразного та/або емоційного забарвлення (захоплення, злість, іронія, розпач, радість, нетерпіння тощо), виражені переважно вигуками [див. 77, с. 81].

Не менш вагомим синтаксичним засобом стилізації розмовності є комунікеми. Т. В. Цуркан зауважила, що “комунікеми тлумачать як стійку сукупність результатів мовомисленнєвого процесу, який забезпечує комунікативну поведінку нації, групи, особистості. Адже у творах, орієнтованих на стилізацію розмовності, на діалогічність усного спілкування як засобу мовно-естетичного моделювання дійсності, без таких одиниць не може бути досягнуто ефекту природності, спонтанності, невимушеності в комунікації персонажів” [69, с. 80].

Комунікеми відтворюють повсякденне побутове спілкування, дають експресивну оцінку подіям, реаліям світу або особам, “репрезентують як регіонально маркований етнічний, так і загальномовний національний колорит повсякденного спілкування” [69, с. 84].

Отже, розмовність слід розглядати як поліфункціональну категорію в системі мови. По-перше, явище розмовності тісно пов’язане зі становленням сучасної української літературної мови, яка утворилася на народнорозмовній основі в кінці XVIII – початку XIX ст. По-друге, розмовність – це лінгвостилістична категорія, яка утвердилася у процесі диференціації стилів української мови.

Стилістична категорія розмовності базується на авторському вживанні усно-розмовних елементів з метою відтворення живого, спонтанного мовлення різних прошарків населення в художньому тексті. Нейтральні елементи завдяки стилізації розмовності можуть набувати різних емоційно-експресивних відтінків залежно від контексту й ситуації. Колорит розмовності створюється вживанням мовних одиниць різних рівнів: лексичного, словотвірного, фразеологічного та синтаксичного. Серед лексичних засобів стилізації розмовності виділяють нейтральну (нормативну лексику), емоційно-експресивну лексику (розмовну), елементи, які знаходять на периферії мови та позанормативні одиниці (інвективну лексику).

## РОЗДІЛ 2

### ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ З ОЗНАКАМИ РОЗМОВНОСТІ В РОМАНАХ Н. ГУМЕНЮК “КВІТИ НА СНІГУ” ТА “ВЕРЕСОВІ МЕДИ”

#### 2.1. Лексичні засоби стилізації розмовності

Одним із найчисленніших засобів стилізації розмовності в аналізованих романах є розмовна лексика. Вона має переважно негативну конотацію і вживається для характеристики персонажів, зокрема їх розумових здібностей: *Я хотіла вийти за цього телення* <...> [19, с. 182]; *А ця дурепа робить кілька кроків* <...> [19, с. 125]; *А тут іще старий мудака* [19, с. 127]; рис характеру: <...> *та вітрогонка щось натворила* [19, с. 123]; *Я ж тебе, хитромордий* <...> [19, с. 144]; соціального статусу: *От як би оті лантухи з грошима своїх нащадків на такі танці записували й добре за них платили, то, може б, і я не офіціанткою була* [19, с. 113]. У романі “Вересові меди” письменниця розширює тематичне коло таких лексем, зокрема, вони вживаються для характеристики фізичних властивостей персонажів: *Здихля нещасна!* [18]; <...> *а тут і непроханий гість на поріг рукастий здоровило* <...> [18]; психічного стану: *За кілька днів такої одержимості похнюпа оживала* <...> [18]; <...> *ніяка, мовчить та й мовчить, як мовчанисько* [18] та якостей характеру: *Ні, не з паничів, мабуть, цей задирака* [18]; *Вона не просто Віка, а скандалістка, вискочка* <...>; соціального статусу: *А ви без землі вже й тепер можете злиднями стати* [18]; <...> *чи колись та городська наука з хлопа пана зробить, Стецьо спершу справді навідувався під виглядом прошака.*

Якщо в романі “Квіти на снігу” переважають іменники-оцінні найменування, то в романі “Вересові меди” письменниця використовує низку прикметників та дієприкметників, які виступають образними означеннями і за допомогою яких авторка характеризує якості характеру персонажів: *Став*



на порозі, **обмацав Дану масним** поглядом <...> [18]; психічні риси: *Місцеві селяни, затуркані то Москвою, то Варшавою* <...> [18]; розумові здібності: *Що один **пришеленкуватий** порівняно з цілим селом?* Окрему велику групу становлять прикметники, що використовуються для характеристики зовнішності: *Та й щоб отой **дженджуристий** Косінський-молодший біля хутора пішки ходив* [18], де **дженджуристий** ‘той, який кокетує своєю зовнішністю і одягом’ [55, т. 2, с. 261]; *На порозі постав **опасистий** чоловік у чорному поліцейському однострої* [18]; *З-за клуні появляється молодуха – висока, **дебела*** <...> [18]. Подекуди за допомогою таких дієприкметників створюються детальні описи персонажів: *Сидить у куточку кімнати <...> **скоцюрблена, набурмосена, бліда*** <...>. *Нерівно стрижені **патли** стирчать на голові навсібіч...* [18].

Для творчості письменниці характерні оцінні найменування персонажів, в основу яких покладено метафоричні перенесення назв представників тваринного світу чи предметів. Зокрема, у романі “Квіти на снігу” письменниця проводить порівняння людей з тваринами: <...> *натренований **бугай** у червоній краватці з чорними цятками* [19, с. 191]; *Обидві мої колишні були справжніми **телицями**, які, щоправда й досі брикаються, як розлючені **лошиці*** [19, с. 129]; *Не догледіли, **коровиська, дитину!*** [19, с. 154]. Виражаючи своє ставлення до клієнток ресторану, офіціантка використовує номінатив “кобила”: <...> *он наші дві постійні клієнтки у двері сунуться. **Старі кобили, зубаті... І-го-го-го!*** [19, с. 177]. Прикметники “старі” та “зубаті” у такому поєднанні підсилюють стилістично знижений контекст. Для зображення посиленої уваги розвідника до Богдани в романі “Вересові меди” замість слова “очі” використано лексему “буравчики”, яка за тлумачним словником має значення ‘свердла’ [55, т. 1, с. 257]: *Але два **смолянисті** буравчики весь день просвердлювали їй спину.* Місцеві жінки, обурені статками головної героїні, називають її “печерицею”, тим самим акцентують увагу на її вікові: *От нащо, скажіть мені, кумо, **старій печериці** ті перстені?* [18]; або порівнюють красу жінки в різний час,

зокрема, захоплюються її вродою і порівнюють з пампушкою, до війни, а після війни – із жабою-ропухою: *Ганя, що справді з пампухи перетворилася у справжню ропушину* [18].

У романі “Вересові меди” порушується проблема війни та поневолення України загарбниками. Щоб реалістично відтворити події тих років, письменниця використовує розмовну лексику з негативною конотацією на позначення загарбників, як давніх: *О, скільки людей було вбито його посіпаками* [18]; *Було вельми давно, ще як татарва по наших землях рискала* [18], так і сучасних, зокрема німців, котрі витіснили людей із власних домівок, гвалтували жінок, їх Н. Гуменюк називає “прибульцями”, “зайдами” та “швабами”: *Прибульці ходили від хати до хати, нишпорили у сараях та шобах<...>* [18]; *Згвалтував її рудий шваб, коли товклися у Туричах ті зайди германські* [18]. Бачимо, що поряд із номінаціями осіб з негативним забарвленням вжито переважно розмовні дієслова на позначення дій та процесуальних станів, які в поєднанні підсилюють стилістично знижений контекст.

Письменниця досить негативно ставиться до примусового захоплення західноукраїнських земель радянськими військами тож використовує іронічні назви представників режиму СРСР: *Ох люто ж зненавидів тоді Степан совєтів! Ні за що сидів!* [18]; *По один бік Збруча – “Польща для поляків”, по другий – територія гомосовєтікусів* [18], акцентує увагу на особливому типі свідомості службовців радянського союзу, якому притаманні певні психічні розлади: *Шпигуноманія стала свого роду психічною хворобою радянської служби <...>* [18]. Мовлення українців насичене емоційно-оцінною лексикою, яка відображає їх ставлення до радянських солдатів: *З тими емгебістами краще не мати справи* [18]; *Він, знаєте, не дуже вірить у народну медицину та легенди, що поробиш – солдафон <...>* [18].

Щоб передати етнічний колорит Західної України, письменниця детально описує народні традиції та звичаї, що є невід’ємним складником українського менталітету. Зокрема, досить детально зображено обряд

викрадення молодой, при описі якого вживається розмовна лексика: *Але весь цимус у цьому розігруванні викрадення, або як ще у Туричах кажуть, умиканні молодой. <...> А потому вже будуть за неї викуп у молодого правити. Молодий хоч і на правду стіменний, але ж не бідний. Розявлять його збитошники <...>* [18]. Сповнені народної мудрості й повчання баби Домки до молодой Богдани, де описано процес знайомства хлопців та дівчат на Волині: *А ти Степанові скажи, що тобі ще треба призвичаїтися до него, на прадьонки походити, на здибанках з ним постояти, придивитися, прислухатися* [18]. *Прибіжать на здибанку, цьом-цььом потайки – та й по домах.* або ж традиційні розваги тогочасного народу: *А спектакля ваша ж яка – весела чи сльозлива?* [18].

Значну групу розмовної лексики в романах складають дієслова, що вживаються на позначення дій і станів, притаманних людині. Здебільшого вони характерні для мовлення персонажів. Такі дієслова вживаються для характеристики розумових здібностей: *<...> ну не шурунав я нічого ніяк в майонезно-кетчупних справах!* [19, с. 131]; *Так собі кумекаю, що треба до вашого сусіда заглянути* [19, с. 145]; *Може, я й не дуже петраю в малярських штучках <...>* [19, с. 135]; *<...> я ніяк не врубаюся, чого цьому старому треба було пертися сюди аж із Канади <...>* [19, с. 145]; *<...> Так лоханутися* [19, с. 144]; процесів руху, переміщення: *Кудись же вона здиміла* [19, с. 123]; *<...> треба було пертися сюди аж із Канади <...>* [19, с. 145]; *Мене запроторили сюди* [19, с. 186]; *Я теж не для того народилася, щоб ночами в барі чипіти* [19, с. 113]; *Чого ти вештаєшся такої пори? Ще чого доброго гепнеться на сходах <...>* [18]; *<...> розштовхнула солдатів, які стовбичили на ганку* [18]; *А Дана досі по хаті сновигає* [18]; особливостей мовлення та поведінки: *Він ходив селом, обнімав усіх підряд і варнякав <...>* [19, с. 153]; *<...> зневажливо цвиркав у руді від бакуну вуса сільрадівський секретар* [18]; *Степцьова Ганя спочатку вихопила в неї відро <...> а тоді вже затарабанила* [18]; *Бо гість ніби нічого не помічає, теревенить собі далі* [18]; стосунків між людьми *<...> він*

якось раптом притих, принишк, перестав **кпинитися** [19, с. 157]; *Та тобі лічитися треба!* [19, с. 182]; фізичної взаємодії з іншими особами: *Полицейській спокійно, але напористо відтрусив Устинку від входних дверей <...>* [18]; *<...>стала несамовито гамселити по ньому ключкою <...>* [18]; *А сьогодні її (Богдану) на горище випхали <...>* [18]; інші дії, як-от: *<...> навіщо вкладати гроші в те, у чому ніц не тямлю й із чого навряд чи вдасться **видоїти** хоч якусь копійчину* [19, с. 128]; *отож **обчикриж** оці патли й спрямовуй, сину, свою енергію з ніг у голову* [19, с. 131]. Подекуди розмовне дієслово, що має вульгарну конотацію, підсилює негативну характеристику персонажа: *Аплюсини й лимони, **гад, жере!*** [19, с. 38].

Прикметним є те, що в романі “Вересові меди” в мовленні старшого покоління розмовні елементи суттєво переважають над нормативними, подекуди такі дієслова нагромаджуються: *Йди-но, Данцю, сама на город. Йди-йди <...> Там із Степаном і **допораєте** той кавалочок, і **погомоните** трохи* [18]; *Той завше **приндиться, каверзує**, а часом як з ланцюга зривається – **репетує** <...>* [18] або ж поєднуються з іменниками, що належать до розмовної лексики: *От **пометикуй** своєю **макітеркою!*** [18]; *Он **дві тарабаньки сокоряють**, як сидухи, і в їх бік **позирають*** [18]; *То я тебе ще **мацюпуньку** на колінах **гоцала*** [18].

Маркером розмовності в романах виступають побутовизми, ужиті в діалогах та авторських описах. Вони привертають увагу читача до реалій, з якими пов’язане життя персонажів. У романі “Квіти на снігу” зафіксована як загальноновживана побутова лексика: *бутлик* [19, с. 12], *свіжина* [19, с. 13], *путівець* [19, с. 17], *бляшанки* [19, с. 52], *махорка* [19, с. 44], так і новітні лексеми, які з’явилися в мові нещодавно і пов’язані з реаліями сьогодення: *секонд-хенд* [19, с. 96], довгий *єврик* [19, с. 89]. Побутовизми дають змогу простежити, як зі зміною поколінь змінився не тільки життєвий устрій суспільства, але й побут, одяг, уподобання головних героїв, засоби пересування (*хустка-шальоха* [19, с. 12], *лапсердак* [19, с. 16] і “*адідас*” [19, с. 145], *<...> **костюмчик** ексклюзивний, пошитий на*

замовлення, блискучі італійські черевики з довгими носачами, золотий перстень-печатка [19, с. 168]); синя “Побєда” [19, с. 30], ровер [19, с. 184] та іномарка [19, с. 125], джип [19, с. 125], “лексус” [19, с. 99]).

Дещо потужнішу характеротвірну функцію виконують побутовизми в романі “Вересові меди”, адже тут вони виступають маркером, який визначає належність героїв до одного із соціальних класів: *Вночі – Степцьо, а вдень – корова, свині, кури, гуси, бульбиння, бурячиння* [18] (образ селянки); *Одягнена, як і має бути одягнена вчителька. – скромно і зі смаком: довга зелена спідниця, приталена жакетка, біла блузка з коміром-стійкою, до якого пришпилена кругла буриштинова брошка, маленький капешок, черевички на шнурівках* [18] (образ вчительки); їх вірування: *Димка відірвала руки від голови, підвелася, перехрестилася на покуть з образом* [18]. Щоб передати матеріальні статки типової селянки Настини, використано такий авторський опис: *Торбинки із зерном та борошном, лантух із бульбою, звісно ж, торішньою, похапцем вибраною з льоху, чорні чавунні баняки, горцики та гладуцики із димчатої місцевої глини, дерев’яний куфер, розписаний чорними і білими ружами, дві клітки, збиті з грубих дерев’яних прутів <...>* [18].

У романі “Вересові меди” простежуємо нагромадження в мовленні персонажів просторічних елементів. Такі засоби достовірно передають особливості усно-розмовного мовлення неосвіченого прошарку населення, селянства. Відтворену Н. Гуменюк специфіку говору простежуємо в репліках баби Димки, де героїня ділиться спогадами про війну: *Царську войну я тутечки пережила, на своєму хуторі. На хронт не ходила, з пукалок не стріляла, мєдалів не заробила. То що мені про неї балакати? Була, та й, Богу дєкувати, загула, хай їй тряся, тій войні* [18]; *Раз його із села погнали, значить не на разстрел брали <...> Всяка война мусить колись закінчитись, тоді й усіх одпустять. Всігди так було* [18].

Одна з особливостей українського просторіччя – наявність у ньому суржикових елементів мовлення (росіянізмів). Переважна більшість таких

елементів трапляється в репліках персонажів і служить одним із засобів типізації особистості та соціальної характеристики. У мові нейтральних персонажів суржик постає як особливість молодіжного сленгу, що виник за тривалого контакту українськомовного населення з російськомовним: *Блін, що ти мені мізки компостуєш? Тіна газетку малювати?* [19, с. 111]; <...> *жили на квартирі в одній грамотної бабки, яка всьо врем'я щось читала, усі газети перечитувала* [19, с. 111].

Мова представників комуністичної верхівки (слідчих, директорів, табірної керівництва) в обох романах переповнена українсько-російським суржиком, який фіксується переважно в українському фонетичному та морфологічному оформленні: *Нельзя бути такою любознательною, а ви ж представительница цього самого народу* [19, с. 13]; *Любишь бегать? Харашо! Будешь багать!* [19, с. 22]; *Зараз начальство, администрация то есть, тебе оприділить* [19, с. 50]; *Последнее предупреждение о нарушении границы, – хіхікнув другий. <...> Нет, на колхозном поле. Граница родни на замке, будь спок – туда не пройдешь, не проползешь, – знову хіхікнув другий міліціант. – А вот до дурдома эту малахольную бесплатно довезут* [18]; *Девушка, ты с луни свалілась? – засміявся він і крикнув. – Следующий!* [18]. Використання суржику дозволяє передати рівень освіченості комуністів та реалістично відтворити мовну картину середини ХХ ст. за часів радянської імперії. Зазначимо, що, крім характеристики, такі лексеми є засобом вираження негативного ставлення письменниці до цієї групи персонажів. Сюжет роману “Вересові меди”, а саме зображення життя села у ХХІ ст., дозволяє письменниці вводити подібні елементи в мову сучасних сільських пліткарок. На відміну від радянських службовців, у їхньому мовленні фіксується не тільки суржик, але й діалектизми, що засвідчує їхній безпосередній зв’язок із селом: *Наша прієзжа мільйонерка зновика гроші тіятрові дала* [18].

У мовлення негативних персонажів у романі “Квіти на снігу” вплітаються й елементи макаронічної мови. На нашу думку, їх уживання в

мовних партіях є яскравим засобом вираження негативного ставлення автора до персонажа: *Собирайся! Айн, цвай, драй – і ні секунди більше!* [19, с. 13] або сатиричного зображення українців, які цураються рідної мови: *Отака історія. Дас іст фантастиш!* [19, с. 50]; *І не дзвони на цей телефон ніколи! Ферштейн? – Ферштейн, босе!* [19, с. 162].

Вульгаризми досить часто вживаються в мовленні негативних персонажів твору для правдивого відтворення зображуваних реалій: *Це твій, бандитський вилупку, пасквіль на владу <...>* [19, с. 19]. Використовуючи вульгаризми в репліках персонажів, письменниця створює їхні унікальні мовленнєві портрети. На прикладі Жоржа Немо – хитрого та підступного бандита з роману “Квіти на снігу” – можна побачити, як свавілля та пихатість реалізуються через мовні партії, переповнені вульгаризмами й обценною лексикою: *Січу! Січу, Морзе лохатий, шифрувальнику довбаний!* [19, с. 162]; *Забирай бабки, падай на чотири колеса й котися на всі чотири сторони! Варнякаєш мені тут! <...> Теленні! Ідіоти! Дегенерати!* [19, с. 146]. Подібну функцію виконують вульгаризми у романі “Вересові меди”. Для створення достовірного портрета радянського офіцера Валерія Ткачова письменниця використовує не тільки вульгаризми: *Разве мы не вместе в селе, у того старого пердуна житневкой заправлялись? Да ладно тебе, бабка!*, а й обценну лексику: *Что ж ты, змеелов хренов, мне не говорил?* [18].

Обценна лексика, ужита в романі “Квіти на снігу”, слугує засобом вираження емоційно-експресивної реакції (обурення/злості) персонажів на якісь дії: *Шишка кремльовська, хрен московський!* [19, с. 38]; *Ну, упізнав своє писаніє, поет хренов?* [19, с. 18] або *О, та лярвочка добре знала, чого хоче!* [19, с. 120]; *Та я її, ту лярву фарбовану, ледь до канати дотягнув <...>* [19, с. 145]; *Ну й сука ж ти, Вітьку!* [19, с. 202]; *Але перед цими хвойдами – широкі плечі багатих чоловіків <...>* [19, с. 168].

У досліджуваних романах трапляються поодинокі жаргонізми. Вони характерні для мовлення в'язнів і слугують яскравим засобом створення

достовірних образів: *Як поселили її там ще перед війною, коли привезли етапом по річці, так і живе досі. Я ще пацаном був, коли вона тут появилася* [18]; *Щоправда, декабристів не годували такою баландою, як нас тут* [18] або засвідчують безчинства радянської влади: *Найбільший шмон мають робити по хуторах і віддалених садибах <...>* [18]. Заміна стилістично нейтральної лексеми *юшка* на стилістично забарвлену *баланда* сприяє відтворенню картини харчування ув'язнених у колоніях СРСР: *Майже рік я валив ліс, їв баланду, ходив на політінформації* [19, с. 23]. Через використання жаргонізму “мент” (міліціонер) та лексеми *лапа* у значенні ‘рука’ передається негативне ставлення до представників державної влади: *Одну досі так і не знайшов, другу відпустив з палаючої хати просто в лапи ментів <...>* [19, с. 144].

В обох романах відтворено епізоди сучасного життя, проте авторка використовує різні засоби стилізації мовлення молоді. Події, змальовані в романі “Квіти на снігу”, відбуваються як у ХХ ст., так і в наш час, тому в мовленні персонажів трапляються універбативи, які слугують маркером живого розмовного мовлення: *У маришрутці людей – як тюльки у банці* [19, с. 84]; *<...> треба маякнути на Анжелчину мобілку!* [19, с. 109]. У романі “Вересові меди” з метою стилізації розмовності використано сленгізми. Вони характерні для мовлення молоді: *Супер!* – усміхається Віка. *<...> Ви така класна відьма..* [18]; *Авжеж, таку відстань навіть жоден сучасний супермен не перескочить* [18]. Письменниця показує, як реалії сучасного життя (комп’ютеризація та інформатизація) відображаються в мовленні людей, зокрема, герой вживає лексему “клікати” замість “натискати”: *А Святослав уже “клікає” іншу фотографію* [18]. Письменниця використовує низку сленгізмів, щоб передати емоційний стан покинутої дівчини: *Повіявся шукати іншу! Кльовішу! Суперовішу! Крутішу!* [18].

Одним із численних лексичних засобів стилізації розмовності в досліджуваних романах є діалектизми. Помірне використання діалектизмів у



художній тканині твору дозволяє письменниці передати особливості локального колориту та відтворити окремі етнографічні деталі. Лексичні діалектизми вживаються на позначення явищ та об'єктів природи: **моква** (дощ) [19, с. 16], **ласиці** (паморозь) [19, с. 57], **бедрик** (Божа корівка) [19, с. 168]; **мжичка** (дощ) [18]; **трускавки** (суниця) [18]; **ведмеді** (плоди ожини) [18]; **друбняк** (хмиз) [18]; одягу й прикрас: **майтки** (труси) [19, с. 182], **кулки** (сережки) [19, с. 124]; **лагодзінки** (ласощі) [19, с. 113]; членів родини: **швагер** (брат дружини) [19, с. 154]; локусів, будівель, місць соціального призначення: **постерунок** (відділ поліції) [18]; **город** (місто) [18]; **дома** (домівка) [18]; **шопа** (сарай) [18]; транспортних засобів: **ровер** (велосипед) [18]; **фурманка** (підвода) [18].

Н. Гуменюк інколи вдається до нагромадження діалектизмів з метою змалювання особливостей побуту мешканців Полісся: <...> *наповнював дерев'яну бочку у дворі, широкий **цебрик**, пузаті **баняки**, **ночви*** [19, с. 197].

Діалектизми, які трапляються в діалогах, є засобом докладного опису життя людей, їхніх стосунків: *А хіба я сторож **нейн**?* [19, с. 109]; *Мо', і зовсім ні до чого тобі ті зайві свідки?* [19, с. 11]. Одним із засобів індивідуалізації мови персонажів є відтворення особливостей їхньої вимови. Н. Гуменюк вкладає в уста представників сільського населення лексику, яка, порівняно з літературною, має фонетичні відмінності: *За Галькою **тидень** ходив десь і пив, а за Голькою **гаж** три* [19, с. 153], або <...> *мама, промовляючи традиційне “Дай нам Боже всім нового Різдва діждати в **здоровлі** та добрі...”, додала, подивившись на **покуть**: “<...> і в своїй хаті”* [19, с. 14]. У цьому контексті можемо простежити й відтворення локального колориту, що реалізовано через вживання діалектизму “покуть”.

Окрему групу складають діалектизми, що характеризують дії чи процесуальні стани і позначені виразною експресивністю. Зокрема, змальовуючи жагу Анжели до навчання, письменниця використовує діалектизм **тарагунила**: <...> *книжки за собою **тарагунила** такі, про які ми й не чули* [19, с. 173], а завдяки вживанню прикметника “схарапуджений”

створено психологічний портрет героя: *Намагався впорядкувати схарпануджені думки* [19, с. 126].

У романі “Вересові меди” зафіксовані не тільки діалектизми, що позначають реалії повсякденного життя чи дають характеристику героям, але й службові слова. Щоправда, стилістичний ефект досягається в тих випадках, коли їх уведено в мовні партії персонажів: *Коби мали розстріляти, то зробили б вже тут і зараз* [18]; *І розлюблюють, і обманюють, і забувають, і мучаться од теї любові, як од хвороби тежкої...* [18]. *Тобі, Богоданцю, треба хлопця не тіко роботящого та непитущого, але й такого, щоб кров грала* [18].

Підсумовуючи, можемо констатувати, що Н. Гуменюк використовує лексику, притаманну для розмовного стилю, для характеристики персонажів, відтворення реалій повсякденного життя та ін. У романах представлена лексика різних прошарків: розмовна й просторічна, діалектна, жаргонна та вульгарна, обценна, елементи суржику. Наявність у мовній тканині твору великої кількості таких лексичних одиниць пояснюється не лише бажанням письменниці індивідуалізувати мову персонажів, а й тим, що такі засоби є маркерами оцінної характеристики. Діалектна лексика слугує засобом опису життя й побуту персонажів, відтворення місцевого колориту, типізації характерів представників різних суспільних прошарків. Порівняльний аналіз засвідчує, що в романі “Вересові меди” авторка вживає переважно просторічну лексику з метою точного відтворення мовлення селян, характеристики соціального статусу. Сленгізми в романі вжито для відтворення подій, які відбуваються в наш час. Натомість у романі “Квіти на снігу” вжито елементи макаронічної мови, обценну лексику з метою увиразнення мовлення державних службовців, створення реалістичної мовної картини часів радянського союзу.

## 2.2. Фразеологічні засоби стилізації розмовності

Потужним засобом створення ефекту розмовності в художньому творі є фразеологічні одиниці. В розгляданих романах знаходимо як традиційні, загальнономовні, так і трансформовані індивідуально-авторські фраземи.

Загальнономовні фразеологічні одиниці, уведені в текст роману, сприяють посиленню емоційно-експресивної насиченості оповіді, додають мові персонажів невимушеності, відтворюють колорит епохи. Вони становлять найбільший за кількістю пласт у досліджуваних творах. Найчастіше фразеологічні одиниці служать засобом характеристики персонажів, зокрема, рівня матеріального забезпечення: *А вона – “пташка вільна, що не сіє і не жне”, а грошей кури не клюють* [18]; *Та знаю я вас, писак: за сенсаціями рище, а в кишенях вітер свище* [19, с. 112]; *Сторож, блін, а дивиться, ніби якась цабе голубої крові* [19, с. 137]; душевного стану: *<...> приїхав невеселий вельми, ходить як у воду опущений* [18]; *<...> мене перед оцим пузатим бедриком реви обсіли* [19, с. 191]; *<...> мій шофер якось скривив мармизу* [19, с. 121]; *Хлопець сам не свій: було в них, ще на косовицю* [18]; *<...> а часом як з ланцюга зривається – репетує, аж ногами тупає* [18]; *<...> так голови позадирали, що мало небо носами не орали* [19, с. 171]; розумових здібностей: *Димка не ликом шита...* [18]; *А тому, шановна пані, що Божу іскру дівчина має, а шансів її роздмухати – нуль* [18]; *<...> ти, Вітько, з якимось бзіком у голові* [18]; *У тебе що клепка відлетіла?* [19, с. 188]; *<...> та ті ж баби теж не ликом шиті* [19, с. 116]; *<...> без диплома в кишені й без лою в голові* [19, с. 121]; зовнішності: *<...> таких наших двадцятирічних місок купляють, що пальчики оближеш* *<...>* [19, с. 145], де *пальчики оближеш* має значення ‘хтось дуже гарний, вродливий’ [56, с. 452]; *Хоч, звісно, вже й не першої молодості* [18]; *Хлопець гарний – з лиця хоч воду пий* *<...>* [18]; *<...> а молодий такий гарний, що очей не відвести* [18]; стосунків між людьми: *Сусідська бабця Мотря щоразу, коли вкотре розбивала горшки з нашою мамою кпинилася:*

“Та ти ж самашеча! І чоловіка свого невреним зробила” [19, с. 153]; *Рік тому між нами чорна дика кішка пробігла* [19, с. 175]; *Тонька ним крутить, як циган – сонцем* [19, с. 90]; самооцінки: *У науці я була ні в зуб ногою, а ногами таке витанцьовувала* [19, с. 175]; опису стану природи: <...> *осінній ранок уже зимові дрижаки розсипає* [19, с. 201]; опису стану здоров’я персонажів: *А в мене зуби від цинги ходором ходять* [19, с. 39]; характеристика родинних зв’язків: <...> *хлопець – сирота бездомний, далекий родич, сьома вода на киселі* [18]; дії, вказівки на її вірогідність: <...> *мені це невідомо: я ж за нею не ходила назирці* [19, с. 39]; *Мені так хочеться вийти з тобою на люди* [19, с. 33]; <...> *а далі все піде як по маслу: не святі горщики ліплять* [19, с. 132].

Г. П. Їжакевич пропонує поділяти фразеологізми на розмовно-побутові, народнопоетичні та книжні. Для стилізації розмовності характерне вживання саме перших двох видів, адже вони надають мові твору живого звучання, виражають гаму емоцій від радості та піднесеності до згрубілості та відрази [див. 33, с. 19]. У зв’язку зі специфікою подій, відображених у романах, часто в мовленні персонажів трапляються розмовні фразеологізми, які характеризуються зниженим емоційно-експресивним забарвленням. Використання фразеологічних одиниць із відтінком згрубілості підкреслює безцеремонність, різкість та фамільярність у ставленні героїв один до одного: *Мені хочеться послати це нахабне створіння під три чорти* <...> [19, с. 107]; <...> *дідько його б вхопив, того пшека лисого!* [19, с. 135]. Насичуючи мовлення персонажів фразеологічними сполуками з іронічним або вульгарним звучанням, письменниця створює яскраву емоційну й оцінну характеристику героя: *Я не колгоспниця. Я актриса / Погоріло театру? – засміявся бригадир* [18]; *Двадцять п’ять? Холера ясна! Це ж ціла чвертка від усієї виручки* [18]; *Ну чого розсілася, як купчиха на базарі?! Хутко на вихід!* [18]. Ці приклади підтверджують тезу Ю. М. Драган, що “функція мовної характеристики персонажа полягає в тому, що саме дійова особа вживанням зворотів певного семантико-стилістичного плану сигналізує про

свій характер, суспільне становище, вік, професійну і соціальну належність тощо. Фразеологізми індивідуалізують мовлення того чи того персонажа” [21, с. 53].

Компаративні фраземи спрямовані на пізнання світу за допомогою зіставлення предметів, явищ чи процесів, вони мають яскраве експресивне та оцінне забарвлення, їх вживання сприяє створенню реальної картини світу, відображенню культури народу, яким вони були створені або активно вживаються. Письменниця часто порівнює людину, її вчинки та дії з тваринами чи об’єктами природи, що надає мові твору народного колориту: *У маршрутці людей, як тюльки – у банці* [19, с. 84] ‘дуже багато’ [56, с. 711]; *Меблевих фірмочок наплодилося, як грибів після дощу* [19, с. 98] <...> ‘дуже багато’ [56, с. 169]; <...> *бо чомусь хутір колгоспному голові – як більмо на оці* [18] ‘перешкода, завада [56, с. 32]; *Тиміш знову – як Пилип з конопель* [18] ‘недоречно, недоладно’ [56, с. 85]; *Переступив поріг і став над головою, як гріх над душею* [18] ‘невідступно, настирливо’ [56, с. 230]; *А біля воріт уже Хотинчині кремпаї, середульший і молодший, – як з неба впали* [18] ‘зненацька’ [56, с. 126]. Інколи такі фразеологічні одиниці завдяки експресивно-іронічному забарвленню дають змогу виразніше зобразити риси характеру персонажів, створити певний комічний ефект: *Вчора мама сміялася, що цей шалапут завше такий швидкий, як рак на греблі, зате від роботи втікає, як пес від мух* [18].

За допомогою порівняльних фразеологізмів передається фізичний стан персонажа: <...> *увечері заправить ту печію казьонкою й спить до самісінького ранку як убитий* [19, с. 5]; настирливість: <...> *та що ви так причепилися, як реп’ях до штанів* [19, с. 174]; психоемоційний стан: *Ну що ти ніяковієш, як засватана дівця?* [19, с. 39]; реалії людського життя: *А зарплата у вас яка? Як кіт наплакав?* [19, с. 112]; характеристика певних вчинків: *по бабам він не бігає, і вони не липнуть до нього, як мухи до меду* [19, с. 145] тощо.

У романі “Вересові меди” зафіксовано вигуківі фразеологізми, що характеризуються загальним категорійним значенням – вигуковою семантикою, яка виявляється у вираженні гами емоцій (переважно негативних), ставленні до кого-небудь [74, с. 57–59]. Вони можуть відображати психічний та фізичний стан людини мовця, її емоційні реакції на різні факти і явища позамовної дійсності. Серед емоційних вигуківих фразеологічних одиниць виділяємо:

1) лайливі вигуки, які виражають категоричне небажання мати справу з певною особою/предметом, бажання позбутися подразника: *А бодай тебе муха вбрикнула!* [18]; *Нєх тебе холера вузьме! Хто тобі дозволям?! Хто дозволям, глупа кура?!* [18]. Прикметним є те, що в останньому прикладі стилістичний ефект фразеологізму посилюється лайливим звертанням “глупа кура”.

2) емоційні вигуки, що виражають незадоволення та роздратування: *Була, та й, Богу дєкувати, загула, хай їй тряся, тій війні!* [18];

3) вигуки-прокльони: *А бодай вам, Дмитрівно, жаба на ногу наступила!* [18]; *Куди ж ви покудкудакали? А щоб вам чоботиська на ноги повзувало!* [18]; *А гей би тебе, дурна коняко, тряся взяла! А гей би тобі дідько хвоста до гриви прив’язав!* [18]; *А бодай його чорти вхопили! Хай там собі дзенькає...* [18]; *Казала неїна тітка, що Митро Ясницький помирився з Катериною – бодай вона зозулі не почула!* [18]; *Це наслання таке від Катерини, ворожниці клятої, любовальниці його колишньої, щоб її колька вхопила!* [18]. Прокльони відображають живу, безпосередню реакцію персонажа на певні об’єктивні реалії життя, зокрема, прихід у рідну хату баби Димки непроханих гостей супроводжується нагромадженням таких фразеологічних одиниць у мовленні: *Щоб на тебе собаки брехали! Щоб ти зозулі не почув! Щоб тебе хробак за язик ухопив!* – прошепотіла Димка свої найстрашніші прокльони і пошкутьільгала за непроханим гостем [18].

Ще однією особливістю роману “Вересові меди” є використання фразеологічних одиниць із компонентом Бог, які мають позитивне

забарвлення. Н. Д. Бабич зазначає, “у фразеологізмах з компонентом Бог (Господь Бог, Христос) закріплені історико-етнографічні та морально-естетичні зв’язки людини з навколишнім світом, зі всесвітом, точніше, конкретний характер цих взаємозв’язків, ставлення людини до святого письма — співвіднесення з ним свого життя” [2, с. 122]. У романі ужито низку фразеологічних вигуківих конструкцій з лексемою **Бог** та похідними від неї, які відображають традиційні народні вірування, звертання людей по допомогу до вищих сил: *Себе назвав... Дай Боже пам’яті...* [18]; *Ой, Божечку!* [18]; *Спаси і сохрани!* [18]; фрази-застереження: *Боронь Боже потрапити на всевидючі очі осикоокого майора* [18]; *Бійтеся Бога, ребє!* [18]; *Таке, таке, Богоданцю. Не приведи, Боже* [18]. Такі фразеологічні одиниці трапляються переважно в мовленні позитивних персонажів, адже саме вони є творцями культури українського народу.

Подекуди письменниця поєднує кілька фразеологізмів близьких за семантикою та емоційно-експресивним забарвленням в невеликому контексті, щоб наголосити на важливості описуваних подій: *Але війна все котилася і котилася, то в один бік, то в інший, крутилася і крутилася по колу, товклася, як Марко проклятий по пеклу, і кінця-краю їй не було видно* [18]; *Ловці вже не раз дихали йому в потилицю і хапали за п’яти* [18]. Ця особливість притаманна саме мові автора. Варто зазначити, що лексичні та фразеологічні одиниці в таких реченнях доповнюють одне одного, що сприяє посиленню стилістичного ефекту, повнішому розкриттю образу війни, яка охоплювала територію Волині з різних боків.

Використання декількох синонімічних фразеологічних одиниць дозволяє письменниці коротко, але детально передати характеристику героїв, зокрема, нагромадження фразеологізмів використано при створенні образу Богдани та характеристиці її стосунків із чоловіками в різні періоди життя: у молодості: *Скіко хлопців ладні були за тебе хоч у вир головою, а ти все хвостом крутиш та голову до неба задираєш* [18] та зрілості: *А ця блізирка, яка колись і на її Степця затменіє навела, за носа його водила та з весіллям*

неодгуляним покинула, і Юрка Книгу з розуму зводила, і з повстанським командиром **шури-мури крутила**, сама, бач, не зосталася [18]; Багатьом сільським хлопцям **гарбуза піднесла й одкоша дала** [18]. Декілька фразеологізмів у одному контексті Н. Гуменюк вживає, щоб влучно передати риси характеру Калісія Немолюка: *Таких, як я, у дурні не пошиєш, навколо пальця не обведеш* [19, с. 16] та радянського слідчого, який умів вибивати зізнання у в'язнів: *<...> моє зізнання йому до дури, але він звик розв'язувати язики й не допустить, щоб його водили за носа* [19, с. 19].

Уживаючи поряд декілька розмовних фразеологізмів, що реалізують тотожне значення, авторка досягає стилістичного ефекту звучання живого усного слова: *Митро раків пече, руками розводить* [18]; *Мо', й метекував собі на старість вернутися на свою землю, але після тої царської війни – як щезник його вхопив, як весняна вода забрала <...>* [18].

В. А. Чабаненко зазначав: “прагнення до небуденного, образного, оригінального вираження думки, постійний пошук експресивності часто штовхають авторів на переробку усталених, традиційних фразеологічних виразів. Така переробка завжди є наслідком індивідуальної мовотворчості” [73, с. 62]. Трансформуючи фразеологізми, письменниця оновлює їх значення, що допомагає реалістично відтворити реалії сьогодення. У романі “Квіти на снігу” з метою підкреслення нахабності Немо авторка вкладає в репліки героя трансформовані традиційні фразеологізми. Зокрема, у фразеологізмі “крутити мізки” ‘морочити’ [56, с. 318] відбувається заміна стилістично нейтрального дієслова “крутити” на знижений варіант “компостувати”: *Блін, що ти мені мізки компостуєш?* [19, с. 111]; у фразеологізмі “блекоти об’ївся” ‘хто-небудь дивно, безглуздо поводить себе; нерозумний’ [56, с. 449] відбувається заміна традиційного компонента “блекота” на “дурман” та розширення оказіональною частиною “**коноплею обкурувся**” з метою зображення однієї зі шкідливих звичок (наркоманії), яка є достатньо поширеною в бандитських колах: *Ти що, дурману об’ївся чи коноплею обкурувся?* [19, с. 147]; або ж доповнює традиційний



фразеологізм “щоб тебе качка копнула” [56, с. 289] епітетом “п’яна”, у такий спосіб досягається певний стилістичний ефект: *А щоб вас обох п’яна качка копнула!* [19, с. 187]. На нашу думку, використання значної кількості таких фразеологізмів у мовній партії персонажа Жоржа Немолюка підкреслює одну з його рис – схильність до вживання алкогольних напоїв. Подібний прийом використано й в іншому аналізованому романі. Розширюючи структуру фразеологізму “пасти очима” прикметником “голодними”, авторка акцентує увагу читачів на тому, що після війни не вистачало чоловіків на селі: *Ганя Охрімчукова з-за воріт пасе голодними очима Арсена – високого, жилавого, у вже трохи притертому, але так ладно припасованому до його міцної статури військовому однострої* [18]. Щоб показати одночасно нахабність майора КДБіста і його наполегливість, бажання довести справу до кінця, письменниця доповнює фразеологізм “из-под земли достать” вульгаризмом “урить”,: *Ты на кого руку поднял, гад?! Тебе же теперь хана – я тебя из-под земли достану и урою!* [18].

Особливістю мови роману “Квіти на снігу” є використання фразеологізмів-трансформантів з іронічним емоційно-експресивним забарвленням: *<...> чи то воду п’є, чи то вчорашній день на дні шукає* [19, с. 115] або оцінно-негативним: *Тебе тільки по смерть посилати!* [19, с. 147]. Для створення сатирично-іронічного контексту письменниця розширює й трансформує традиційні фразеологічні одиниці з іронічним забарвленням. Це дає змогу акцентувати увагу читача на ставленні керівництва Сталінських колоній до своїх працівників-в’язнів: *Табірне керівництво з недовірою ставилося до них [в’язнів-лікарів], плювати йому було з високих сторожових вишок на те, як ті живуть і що їдять* [19, с. 43]. Для посилення стилістичного ефекту письменниця змінює структуру фразеологізму “плювати з високого дерева” ‘не зважати на щонебудь’ [56, с. 521]. Замінник дозволяє правдоподібно відтворити табірний побут та, у такому контексті, якнайкраще підкреслює, якою була різниця в соціальному становищі звичайних людей та партійної еліти.

Одним зі складників фраземіки письменниці є прислів'я та приказки. Завдяки невеликому обсягу і художньо-образній довершеності, паремії влучно відображають побут народу, його історію, вірування, звичаї та культуру, їх використання надає тексту живого народного звучання. У романах за допомогою них письменниця дає оцінку певній ситуації: *Та надіявся дід на мід, тай без обіду зостався* [19, с. 16]; *Що він тут наплів? Три мішки вовни й ті неповні* <...> [19, с. 182]; *Йому часом наче заходить – почне за здоров'є, а кінчить за упокій* [18]; *Буває, що й курка співає* [18]. Подекуди паремії, вкладені в уста персонажа, містять певні життєві настанови, поради: <...> *хто змолоду рук не шкодує, той на старість в добрі розкошує* [19, с. 15]; <...> *що вище злетиш, то нижче падати й легше розбитися* [19, с. 38]; <...> *людина – коваль своєї долі, тільки треба впевнено кувати* [19, с. 199]; *Бо сміється той, хто сміється останнім* [19, с. 120]; *Казав же тато: “Наука не йде до бука”* [19, с. 84]; *Багато будеш знати, то хутко постарієш* [18]; *Як у хаті є хліб і до хліба, то й лад буде* [18]. Трапляються приказки та прислів'я, що відображають релігійний світогляд українців: *Береженого й Бог береже* [19, с. 29]; містять характеристику суспільства: *Як каже мій старий, коваль кує, а жаба й собі лапу підставляє* <...> [19, с. 137]; характеризують стосунки між людьми: *На колір і смак товариш не всяк* [19, с. 187]; *Яке їхало, таке й здибало, – зневажливо цвиркав у руді від бакуну вуса сільрадівський секретар Василь Щур* [18]; *А хто кохає, той спокою не має. Здається, так колись Димка говорила* [18]; вказують на особливості сімейних стосунків: *Одружитися – не дощ переждати* [18]; *Жінка у симні – шия, у який бік схоче, у той і поверне свого чоловіка* [18]. Використання пареміологічних одиниць дає змогу не тільки надати твору народнорозмовного колориту, але й сприяє посиленню поетичності тексту через ритміко-фонетичну організацію більшості з паремій: *На колір і смак товариш не всяк* [19, с. 187]; *Скупому душа дешева за гроша!* [18]; *Як каже мій старий, коваль кує, а жаба й собі лапу підставляє* <...> [19, с. 137].

У романі “Вересові меди” трапляються паремії, які відображають реалії сучасного життя. Щоб передати бюрократичні відносини між людьми та владою, Н. Гуменюк вкладає в уста бригадира такі слова, які згодом стали зразком народної мудрості: *Паспортів у колгоспі не видають. А без бумажки ти букашка* [18].

Уживання синонімічних паремій в одній репліці увиразнює та поглиблює художній контекст. Наприклад, повчання доньки матері: *Тільки в лінивого руки не болять, зате хто працює, той не бідує, хто змолоду рук не шкодує, той на старість в добрі розкошує* [19, с. 15] не тільки коротко та влучно відображає уявлення народу про працелюбність, але й якісно характеризує особу персонажа-мовця (матері), підкреслює його життєві позиції та орієнтири. Роздуми матері Богдани, про зв'язок кохання та матеріальних статків: *Буде землячка, буде тепло і приязнь у домі, то якого ще рожна людині треба? Сказано ж, як пошлюбиться, то й полюбиться* [18] дають змогу віднайти в образі такі негативні риси, як корисливість та жага до збагачення.

У романі “Вересові меди” вживаються пареміологічні одиниці, що відображають релігійний світогляд українців: *Але буде каяття, та не буде вороття* [18]; дають оцінку поведінці та вчинкам: *Але такі, як ви-те... Ну-ну, казав сліпий, побачимо* [18]; узагальнено виражають досвід людства, *Неспроста, значиться, у Біблії сказано: все тайне мусить стати явним* [18]; *Сказано ж, хто шукає, той і знаходить, хто стукає, тому й відчіняють* [18]; *Хто жде, той і діждеться*, – цілий вечір повторювала *Німчикові слова* [18]. Повчальний зміст біблійних одиниць, які письменниця вклала в репліки героїв, частота апеляції до них засвідчують загострення морально-етичної кризи, соціальних проблем суспільства, яке змальовано в аналізованому романі.

У романах трапляються трансформовані паремії, для яких характерне розширення компонентного складу, яке відбувається за допомогою включення змінного елемента. Як зазначає Ж. Колоїз: “Основною причиною

виникнення такого типу трансформацій вважають здатність структури паремій до поширення через уведення нових змінних елементів, якими є слово, словосполучення і навіть предикативна частина” [39, с. 130]. Зокрема, у романі “Квіти на снігу” таке розширення складу конструкції сприяє гармонійному введенню в контекст ситуації, надає паремії звучання, суголосного із зображуваною епохою (акцент на відсутності свободи слова): *Сказано ж: слово не горобець, воно собі випурхнуло та й полетіло, а тому, з чийого дурного язичка воно випурхуло, за нього потім ой як розплачуватися доводиться.* Вихідною паремією для зазначеної трансформації є прислів’я *Слово – не горобець, як вилетить, то вже його не спіймати* [64, с. 226]. Авторська паремія побудована на причинно-наслідкових відношеннях, що підсилює емоційно-експресивну функцію паремії, оскільки уточнюється зміст усталеної одиниці. У романі “Вересові меди” трансформація приказки *Одна нога – тут, а друга – там* через розширення та зміну її компонентного складу показує урбанізацію села, появу транспортних засобів у представників молоді: *Клянусь: одне колесо – тут, а друге – там* [18].

Трапляються й такі випадки, коли до усталеного народного вислову добирається ідентичний за будовою, але різко відмінний за значенням. Калісій із роману “Квіти на снігу” навчає сина та послуговується таким прислів’ям: *Бо плює на всіх той, хто вище сидить* [19, с. 120]. Антонімом до цієї пареміологічної одиниці стає вислів: *Хто вище сидить, дужче пада* [64, с. 308], який ілюструє загальне уявлення народу про те, що високий соціальний статус людина здобуває не на все життя, а тому потрібно пам’ятати, що все колись може закінчитись. Завдяки добору влучного антоніма, паремія відображає реалії сучасного життя й яскраво відображає ті соціальні пріоритети, які притаманні змальованому в романі історичному періоду. Приклади вживання ідентичних за будовою, але різко відмінних за значенням паремій фіксуються й у романі “Вересові меди”: *Если Магомет не идет к горе, то гора идет к Магомету. Такова діалектика. Садись,*

*милочка, в машину* [18]. Вихідною паремією для зазначеної трансформації є прислів'я: *Якщо гора не йде до Магомета, то Магомет йде до гори*, що позначає бажання людини зробити перший крок до вирішення проблеми, що виникла у стосунках з партнером чи опонентом [18]. Завдяки добору влучного антонімічного варіанта, авторка з іронією показує, що життя людини непередбачуване, може заводити в пастку навіть тоді, коли ми намагаємось її уникнути.

Паремії, які зазнали авторських трансформацій, у романі “Квіти на снігу” створюють також розмовно-гумористичний ефект. Через зміни в складі традиційної паремії *Жити-поживати, та добра наживати* [64, с. 317] (*добра наживати* → *бульбу із салом жувати*) утворюється модифікована: *Збудували б собі хату та й жили-поживали, бульбу із салом жували* [19, с. 190], яка відображає повсякденні реалії життя в українському селі. Трансформант певною мірою характеризує й героїню-мовця, акцентуючи на її скромному бажанні.

Отже, різноманітні за семантикою, структурою й стилістичними властивостями фразеологізми та пареміологічні одиниці розмовного походження в романах “Квіти на снігу” та “Вересові меди” відображають явища дійсності, реалії зі сфери людського життя; використовуються для емоційно-оцінної характеристики персонажів. Фраземіка є одним із важливих засобів увиразнення характерів персонажів та життєвих ситуацій. Узуальні фразеологічні одиниці надають художньому мовленню емоційної насиченості, образності, яскравості, а трансформовані звороти дозволяють адаптувати текст твору під актуальну для твору проблематику. Компаративні фразеологічні одиниці спрямовані на пізнання світу за допомогою зіставлення предметів, явищ чи процесів, відображають багатий досвід народу, його культуру, отже, їх використання створює колоритні та живі образи. У романі “Вересові меди” зафіксовано вигуківі фразеологізми-прокльони, їх використання в мовленні персонажів дозволяє передати певний словесним код національних обрядів. З подібною метою у творі вжито низку

одиниць з компонентом Бог, які відображають давні вірування українців. Трансформовані фразеологізми та паремії допомагають реалістично відтворити реалії сьогодення, поглибити художній контекст.

### 2.3. Словотворчі засоби стилізації розмовності

Потужним засобом створення колориту розмовності є словотворення. Слова з розмовними словотвірними ознаками представлені різними частинами мови, виконують номінативну та стилістичну функції. Значення переважної більшості проаналізованих дериватів залежить від контексту, їх функціонування підпорядковане стилістичній організації тексту.

Розмовна лексика з експресивно-оцінним значенням утворюється на основі лексичних одиниць з нейтральним значенням за допомогою різних словотворчих засобів.

Письменниця використовує демінутиви для створення портретної характеристики персонажів, наприклад: [Марта] *Я знаю, що приваблива, що все в мені в міру й зі смаком – накрохмалена **шапочка-корона**, з під якої начебто ненароком вибиваються золотисті **кучерики**, білосніжний **фартушок**, на модній і відкритій до межі дозволеного обтислій теракотовій **сукенці**, білі **черевички** на невисоких **шпилечках**, **рівненькі**, хоч трохи й повнуваті **ніжки**...* [19, с. 167] або [Соломійка] ***Світленька** така, з очима горіховими, з **голосочком** дзвінким* [19, с. 195]; <...> *одягла її на **сукенку** і навіть усі гудзики застібнула. Ті гудзики такі **кругленькі**, такі блискучі* <...> [18]; <...> *на порозі хутко появилася вервечка з п'яти чорнявих **гостроносеньких** дівчат* [18]; *Але взагалі-то ти на **панночку** дуже навіть схожа: **тоненька**, тендітна, **ніжки** взуті, **ручки** білі* [18]; *У тісній **четвертинці** барака – жінка, **худенька**, сива, в **старенькій**, праній-перепраній, але елегантно скроєній чорній сукні з білим мереживним комірцем* [18]. Іноді авторка залучає демінутивні утворення до складу метафоричних порівнянь, де персонаж порівнюється з об'єктами природного

світу: *Наливаєшся, як яблучко. Не, на колосочок більше схожа: така вся золотенька, аж світишся* [18]; *Була уже тоненька, як тополінка, в блакитній літній сукенці, яка йому так подобалася* [18]. У цих портретних характеристиках домінує позитивна оцінка.

Демінутиви, що використовуються для змалювання пейзажів, переважають у романі “Квіти на снігу”, вони можуть виконувати як номінативну функцію: *Але річечка, ота наша вузенька й мілка фоса, раптом стала ширшати <...>* [19, с. 26], так і функцію інтимізації, задушевності опису, наприклад, коли Калісій розповідає сину про своє дитинство: *То така вузенька мілка річечка з м'яким мулистим дном. <...> Я переходив фосу через вузеньку кладку... <...> Іноді вишукували в траві пташині гнізда й розглядали рябенькі яєчка* [19, с. 152]. У романі “Вересові меди” демінутив вживається в описі подорожі Дани з театром, де через опис промінчиків, що пробиваються крізь хмари, передається душевний стан героїні, її надія на майбутнє: *Виїжджали рано-вранці. Крізь густі осінні хмари небо просіювало тонкі пучечки променів. <...> Їй страшенно цікаво було входити в новий для неї світ* [18].

В обох романах за допомогою демінутивних утворень виражаються як нейтральні емоції (здивування), зокрема, у ситуації, коли баба Димка оцінює нового кавалера Дани, вона дивується його нетиповою зовнішністю для села: *А це кого ти, Богоданцю (вона ніколи не казала Дана чи Богдана, а тільки Богодана), у наших вересових куцах надибала? Чи, мо', в соснині між грибами цього худюського опеньочка підібрала? Ди'-но який білюсій і аліганцький* [18], так і негативні. Зокрема, письменниця іронічно зображує життєві протиріччя в колоніях колишнього СРСР, коли одні в'язні не мають їжі, а інші отримують коштовні посилки: *А посилочки з Москви одна за одною – з книжечками, марципанами <...>* [19, с. 38] або життєві орієнтири, яких дотримується більшість співгромадян: *Поїхав поліський діамант на якесь будівництво за довгим євриком* [19, с. 89]. Іноді до таких дериватів письменниця додає прикметник (демінутив або емоційно-забарвлену

лексему) з метою підкреслення суб'єктивної оцінки, наприклад, з метою іронічної оцінки фізичних якостей поліцейського: *Про операцію міг би розказати отой капловухий міліціантик* [19, с. 186]; характеристики ректора-підлабузника, який полюбляє мати з усього вигоду: *Про те, як цьому пухкенькому чоловічкові з масними очіцями вдалося на голому місці заснувати університет* [19, с. 93]; чи детального зображення ставлення службовця до звичайних селян: *Спрашиваю, хто в этой чертовой деревянної рукавичке живет? – нетерпляче повторив гість* [18]. Додавання до такого деривата означення “чертовой” підкреслює суб'єктивну оцінку.

Особливістю роману “Вересові меди” є використання звертань у демінутивній формі. Такі звертання безпосередньо вказують на імена: *Не приголубила мене доля, Даночко, не приголубила* [18]; *Ох, Світлику, Світлику! Який же ти <...>* [18]; *<...> а може, тобі, Микольцю, треба було все-таки вибрати театральний, а не політехнічний?* [18]; *Думай! Юрасю, Юрасику, Юрасенятко моє!* [18]; *Назарчику! Сяню! Не чіпайте його! Благаю вас, братики!* [18] або ж на певну ознаку: *Так це ж твоє кохання, дороженька, ти його й обороняла <...>* [18]; *Дурненька найвна сільська дівчинка!* [18]; *От і зустрілися, сестричко!* [18]; *Мамусю! Це ж Юрко!!!* []; *А ти ж звідки знаєш, мудрунчику?* [18]; *Дитинко, а заспівай-но щось для душі, здивуй пана Яна* [18]; *Добрий вечір, красотулько!*[18]. Такі форми звертання сприяють інтимізації викладу, засвідчують позитивне ставлення одного персонажа до іншого. У романі “Квіти на снігу” знаходимо поодинокі використання пестливих форм імен персонажів: *Що б я робила, якби не Женька?! Женька!* [19, с. 66]; *Ну ти подумай, добре подумай, Соломійко!* [15, с. 32]; *Я, Нінка Остапчук і Оля Комаровська вже другий рік займали ті покої <...>* [19, с. 171]. Водночас такі форми вживаються щодо негативних персонажів. Використовуючи їх, письменниця досягає загального іронічно-зневажливого забарвлення оповіді, передає своє ставлення до персонажів: *Лорик тяжко страждає, якщо хтось називає талановитим юне художнє обдаровання <...>* [19, с. 94], або *<...> наша крута Олюня тільки*



свою дорогоцінну ніжку й встигла поламати <...> Іронія долі [15, с. 175]; *Ох і Вітьок! Ох Вітьок!.. Я ж тебе, хитромордий, підібрав, коли тебе з ментовки виштурхали* [19, с. 144]; *До тебе, Вітьку, що – доходить, як до жирафа, на чотирнадцятий день?* [19, с. 145].

Крім яскраво виражених негативних відтінків, деякі демінутивні антропоніми мають фамільярну експресію, наприклад, бандит Вітьок безцеремонно звертається до офіціантки в ресторані: *Тихіше, Мартусю, бо поскаржуся на грубість – і-і-і...* [19, с. 170] або зухвалий майор Ткачов намагається силою посадити Богдану до своєї автівки: *Если Магомет не идет к горе, то гора идет к Магомету. Такова диалектика. Садись, милочка, в машину* [18].

Релігійність позитивних персонажів у романі “Вересові меді” передається через використання звертань до Бога, що вживаються в демінутивній формі: *Зіночка його залишилася у Луцьку, але – Божечку ж мій! – чи виживе* [18]; *Ой, Божечку! Спаси і сохрани! – прошепотіла Дана і знову заховалася під ковдру* [18]; *Ти ж бачив, Господунечку, що я хотіла якнайліпше!* [18]; *Божечку, дорогий Бозюню! Як добре, що ти дав мені голос* [18].

У романах трапляються деривати із суфіксами -юр(а), -иськ(о), -ищ(е), -як(а), -юг(а), -ган, -аш-, -ил-, -ющ-, -ущ-, які містять конотацію згрубілості. Вони характеризують особу з різних боків: за рисами характеру: *І не треба мені на вуха локшину вішати. Але ж навішав Марек! Навішав, лисюра!* [19, с. 135]; віком: *А може, мої тачки цього старигана так дратують <...>* [19, с. 135]; професійною діяльністю: *Я так думаю, що ти писака* [19, с. 110]; *А читака взяв та й прочитав, ніби він сам усе те бачив* [19, с. 187]; *Але тих, хто все-таки залишився, це чудовисько-торговисько поглинуло, проковтнуло, перетравило й виплюнуло, на все життя перетворивши на торгошів* [19, с. 96]; соціальною поведінкою: *Не находився ще, гуляко нещасний!* [19, с. 27]; *Волоцюга!* [19, с. 82]; зовнішністю: *а тут і непроханий гість на поріг – рукастий здоровило з порожньою пляшкою під*

*пахвою* [18]; *Худющий*, з випнутими обвітреними вилицями, змушнїлий, здається, на років десять старший [18]; *Йде повільно, ледве переставляючи ноги, аж хитається. Боже ж ти мій, яка ж вона худюща!* [18]; <...> бо чого б це тому парубоцькому *носиськові* до його персональної буди, на його законну псячу територію пхатися [18]; ставленням до інших осіб: *Але й німці – вороги проклятуці* [18]; національною належністю: *Йшли, значиться, йшли, а тут два німчури на мотоциклі: “Хальт! Хенде хох!”* [18]; рисами характеру: *Носа немає і до балачки – ніяка, мовчить та й мовчить, як мовчанисько* [18]. Словотворчий суфікс -иськ-о передає негативний елемент оцінки, надає мовленню певної фамільярної зневажливості. І. Білодід вважає, що розмовні утворення з цим суфіксом характерні саме для західних та південно-західних говорів [58, с. 300–301]. Подекуди пейоративне забарвлення підсилюють іменники та прикметники з відтінком розмовності, які вжиті в одній синтаксичній конструкції з аугментативним дериватом: *Брешут, хитрюги, западенцы, кулачье недобитое. Ох и брешут!* [18].

Крім негативно-оцінного забарвлення, деякі аугментативні утворення, зафіксовані в романі “Вересові меди”, містять і позитивні оцінки персонажів, наприклад, за допомогою суфікса -юг(а) утворена лексема *козарлюга*, яка передає захоплення онука своїм дідом, котрий уособлює всі найкращі риси, притаманні людині: *Він у нас ще той козарлюга! А заодно і землероб, і агроном, і зоотехнік, і бджоляр, і садівник, і майстер на всі руки, і філософ* <...> [18]. Дериват із суфіксом -ищ(а) використаний для створення контрасту під час опису зовнішності Богдани, оскільки йому протиставляється зменшено-пестливе утворення. Майор Ткачов захоплюється її виразними очима та миловидним обличчям: *Ух ты, какие глазища! Какое личико! Какие волосы!* [18].

Утворення із суфіксами -ун-, -ник- у романі “Вересові меди” активно реалізують семантичну функцію суб’єкта стану, вказують на інтенсивність вияву ознаки, певною мірою виражають семантику збірності: *Тепер, мабуть,*

вистоює Вікуся у черзі, бо у місті пік таких **температурників та шморгунів** [18].

У романі “Квіти на снігу” виявлено універбати із суфіксом -к(а). Такі форми тяжіють до усно-розмовних й відображають предмети та реалії повсякденного життя: <...> *треба маякнути на Анжелчину мобілку* [19, с. 109]; *У маршрутці людей, як тюльки – у банці* [19, с. 84]. У другому творі деривати з суфіксом -к(а) передають розмовно-іронічний відтінок: *Авжеж, забудьки не переводяться* [18]; *Ну вот и встретились, беглянка* [18].

У мовленні героїв “Квіти на снігу” використовуються іменники з суфіксами -ач-, -ик-, які характеризують зовнішність людини, акцентуючи на якійсь рисі: *Не можна! – визирає з-за шторки сонний вухастик* [19, с. 189], *Де той бісів патlach* <...> [19, с. 121]. Для характеристики героїв використано й прикметники з суфіксами -ат(ий), -аст(ий) на позначення інтенсивності вияву ознак, наприклад, рис зовнішності: *Патл-ат-ий до лісу ані ногою* <...> [19, с. 112]; характеристики фізіологічних особливостей: *Шантрапа горласта!* [19, с. 171].

У романі “Вересові меди” простежуємо ще одну особливість створення розмовного відтінку, а саме: утворення ступенів порівняння прикметників від сленгізмів за допомогою традиційних суфікса -іш-, який приєднується до основи прикметників. Такі деривати створюють колорит мовлення сучасної молоді: *Чи як ти казала? Кльовішої і <...> як там ще? Ну? Підкажи... Так-так, і крутішої, і суперовішої! І головне – талановітішої. От побачиш!* [18].

Поєднання далеких за змістом іменників, які не мають негативного забарвлення, у контексті можуть набувати негативно-оцінних відтінків: *Та й ті шукальники-питальники* [про співробітників КДБ] *самі не вірять, що ти міг із такої далечини аж до села дістатися* [19, с. 28].

Серед суфіксальних дієслів з розмовною конотацією виділяємо деривати з суфіксом -ону(ти), що вказують на раптову, одноразову дію. Зокрема, Авдій, описуючи своє обурення від вчинку Каська, використовує

таку мовну одиницю, що значно підсилює експресію оповіді: *Кров раптом шугонула мені в голову, і перед очима попливли червоні кола* [19, с. 31]. Письменниця вживає такий дериват, коли описує швидку втечу Дани від майора Ткачова: *Дана рвонулася і кинулась на Замкову площу. Ткачов розвів руками і засміявся вслід* [18] або коли героїня, раптово глянувши на Тимоша, зрозуміла, що він копія діда: *Дана прибрала з обличчя усмішку, кресонула по Тимошеві карим із зеленкуватими іскринками поглядом. Стецьо! Йй-богу, Стецьо!* [18].

Серед розмовних дієслів, зафіксованих у романі “Квіти на снігу” можна виділити префіксально-постфіксальні деривати, зокрема поєднання префікса на- з постфіксом -ся дає яскраву якісну характеристику інтенсивності дії: *<...> за день, бувало, сам так накричиться, так наренетується, що аж горлянка пече <...>* [19, с. 84]. З метою надання переконливості описуваному поряд з розмовними дієсловами вжито підсилювальну частку “так” .

Розмовний відтінок мають і дієслова з конфіксом по-...-и(ти), за допомогою якого на основі власної назви (Ромчик, Ромасик) утворюється дієслово, що має значення повторюваності в часі: *Поромчикала, поромасикала отак три роки, а тоді забрала дитину й валізи <...>* [19, с. 73]. З подібним значенням вживаються дієслова з префіксами по- та попо-: *А що лікарка понавиписувала цілу торбу всякої всячини, то на те ж вона й інститут закінчувала <...>* [18]; *Ой попокричала тоді Катерина! Ой попотрудніла! Після того ходила як з хреста знята, ледь відволодали її* [18]. В останньому прикладі використання такого деривата дозволяє передати тривалість страждань Катерини після загибелі дітей.

Важливим засобом стилізації розмовності виступають композити. Саме складні слова дають змогу передавати найрізноманітніші суб’єктивно-експресивні відтінки: підкреслювати характерні риси зовнішності: *<...> як цей вірш потрапив до рибоокого?* (риб’ячі очі) [19, с. 18]; *дихнув мені в обличчя перегаром Одноріг і націлівся в мене оброслою чорними волосинами бородавкою, припасованою прямисінько над переніссям* (прізвисько через

форму бородавки) [18, с. 22]; провідних рис характеру: *Мабуть, та вітрогонка щось натворила* [18, с. 123].

Т. В. Ткаченко вважає, що “одним із засобів досягнення необхідного стилістичного ефекту в тексті є okazіональне слово, яке створене і живе лише в певному контексті і поза цим контекстом не відтворюється” [61, с. 98]. Серед okazіоналізмів у романі “Квіти на снігу” фіксуються групи слів, які конкретизують якусь рису в портретній характеристиці персонажів: *Другого ми охрестили кульдідом, бо його кругла сива голова була наче перецьвіла кульбаба* [19, с. 80]; *Навпіл, кажеш? – доколупується бедрикогалстучний* [19, с. 176]. У першому прикладі немає яскраво вираженого оцінного ставлення до героя, okazіоналізм виконує номінативну функцію. У другому випадку простежується негативна оцінка персонажа, яку реалізовано через використання емоційно-експресивного дієслова “доколупується”.

У романі “Вересові меди” відображаються події, пов’язані з життям у СРСР, у зв’язку з цим письменниця створює okazіоналізми, у яких простежується негативна оцінка цього режиму. Зокрема, Н. Гуменюк іронічно називає дії служби КДБ “шпигуноманією”: *Шпигуноманія стала свого роду психічною хворобою радянської служби безпеки, від неї не було ліків* [18] або дає назву їй самим патріотам радянської держави (за аналогією до гомо сапієнс “людина розумна”): *По один бік Збруча – “Польща для поляків”, по другий – територія гомо советікусів* [18].

Отже, в обох розглянутих романах вживається лексика, утворена за допомогою словотворчих засобів, що вносять елемент розмовності в значення. Зокрема, демінутиви в романах виконують різну стилістичну функцію. У репліках та монологіях позитивних персонажів вони є виразниками позитивної оцінки, засобом мовної характеристики. У мовленні негативних героїв такі деривати набувають протилежного забарвлення: підкреслюють негативні якості, посилюють сатирично-іронічний (зневажливий) тон оповіді. Аугментативні утворення переважно містять відтінок згрублості, зневаги, є показником негативної суб’єктивної оцінки та

ставлення до особи, предмета чи явища тощо. Однак в мовленні деяких персонажів роману “Вересові меди” такі утворення набувають значення об’єктивної збільшеності, характеризують осіб з позитивного боку. Крім суфіксальних дериватів зі значенням збільшеності/зменшеності, зафіксовано інші утворення, зокрема дієслова з суфіксом -ону(ти), що вказують на раптову дію, та лексеми з суфіксами, що містять розмовно-іронічний відтінок. Особливістю мови згаданого вище роману є також використання форм вищого ступеня порівняння від тих прикметників, від яких у літературній мові ступені порівняння не утворюються. Для мови романів характерні розмовні префіксальні деривати, що представлені дієсловами з конфіксом по-...-и(ти) та префіксами по- і попо- й складні слова, що відображають живе народне мовлення персонажів. Для досягнення певного стилістичного ефекту в мовну палітру обох творів уведено okazionalizmi, що дають характеристику як героїв, так і цілої епохи.

#### 2.4. Синтаксичні засоби стилізації розмовності

Мовна тканина романів Н. Гуменюк яскраво відтворює живе спілкування представників різних верств населення, що засвідчено в монологіях та діалогах, які містять розмовну лексику, складаються переважно з неповних, обірваних, інтонаційно ускладнених речень тощо. Прикладом такого діалогу можуть слугувати перемовини бандитів Немо та Вітька з роману “Квіти на снігу”, де, крім обірваних речень та розмовної лексики, використовуються ще й слова-речення, нечленовані комунікати, комунікеми:

*– Як, кажеш, його звати?.. – перепитав я. – Авель? А хіба так людей називають? Авель – це ж, здається, той, з Біблії, що його брат на вила підняв.*

*– Тут написано “Авель”. Реально, шефе! Чого б я придумував! На фіга мені це треба! Хіба, може, та зубастенька – цок-цок-цок – наплутала?*

*А-а-а, пардонуюсь! Авель – це... Щось я не доберу – кликуха чи псевдонім. А по паспорту Авдій.*

*– А прізвище? Мусіла ж та видрочка – цок-цок-цок – прізвище назвати.*

*– Так-так-так... Горнич! [19, с. 148].*

Обірвані конструкції дають змогу не тільки відобразити спонтанне та непідготовлене людське мовлення: *Кажете, грали в оркестрі... І співаєте... Брала уроки вокалу у Ніни Певної... Вірю-вірю. Гарний голос – це дуже добре. Та й зовнішність у вас... Хм... Театр Певного... Театр Певного... Клопоту не оберешся [18],* але й передати напружений емоційний стан мовців: *І знов Стецьо. Нелюбий, немилий, нежаданий... Господи!.. Що ж вона наробила?! Ні, це не вона. Не вона! Не-во-на!!! Вона не хотіла. Це... А хто? [18].* У монологі Ліни обірвані речення та нечленовані комунікати допомагають передати душевні страждання дівчини: *– Не треба так про маму! Не треба... Не говори... Вона жінка... Вона... Джоконда... [19, с. 75]* та підкреслити трагічність ситуації: *Тата не стало... Тата не стало! А я нічого не можу зробити. Тата поховують без мене. Боже! За що? Він же малював янголів. Господи... [19, с. 84].*

С. Я. Єрмоленко підкреслює, що будь-яка синтаксична конструкція може набути розмовного відтінку через наповнення колоквіальною лексикою; специфічні функції займенників та службових частин мови [24, с. 114–123]. Зокрема, виявом розмовності в аналізованих романах слугують стилістично марковані прості дієслівні присудки, виражені дієсловами, що належать до розмовної лексики: *Бо гість ніби нічого й не помічає, теревенить собі далі [18]; Той завше приндиться, каверзує, а часом як з ланцюга зривається – репетує, аж ногами тупає [18]; Злиняв! Повіявся шукати іншу! Кльовішу! Суперовішу! [18]; Голова з розгону гепнула на стіл [18]; Аплюсини й лимони, гад, жере! [19, с. 38]; Що він там патякав? [19, с. 135]; Якось вона щось жванділа про якогось*

*Немо* [19, с. 110]. Такі лексеми здебільшого містять негативне емоційне забарвлення та допомагають через мовлення схарактеризувати персонажа.

Особливістю роману “Вересові меди” на відміну від роману “Квіти на снігу” є використання вигуків-дієслівних конструкцій у ролі присудків, які, за словам П. А. Леканта, мають значне модально-експресивне значення, що специфічним чином визначає спосіб протікання дії, зумовлює стилістичну функцію: *“Хальт! Хенде хох!” А ті, ну, що із звездами, – пах-пах-пах* [18]; *Стук-стук-стук... Не Віка, значить* [18]; *Наставив на мене, як вояк ахтомата, і тіко клац-клац-клац* [18]; *Прибіжать на здибанку, цьом-цьом потайки – та й по домах* [18]; *А за вікном – дзень-дзелень, дзень-дзелень, дзень-дзелень. А щоб тобі, Лесику-Телесику!* [18]. Такі форми присудка вкладено в мовлення простих людей – баби Димки та Мелешка, які є типовими представниками селян, що не мали освіти.

Досить часто трапляються присудки, виражені народнорозмовними фразеологічними виразами: *Ти, що чувак, із дуба внав?* [19, с. 123]; *Випускаю пару на своїх “кроликів”* [19, с. 122]; *<...> всеньку ніч витрішки продаю* [19, с. 186]; *<...> уперлася, загнула кирпу, не поїхала й не вийшла назустріч* [19, с. 119]; *От і рвонує світ за очі, поки не охолов трохи* [18]; *Ви мене без ножа ріжете, пане Загурський! – схопився на ноги Нохум* [18]; *Але біля чергової уже задавав хropaка їхній робітник сцени – “сценіст”, як загадково називав він сам себе* [18], які також вносять елемент розмовності в оповідь. Іноді трапляються випадки, коли письменниця використовує синонімічні фразеологізми з метою характеристики героя й водночас підкреслення розмаху дії: *О, Богданка! А я вже діждатися не можу – всі жданики поїла, всі очі за тобою вигляділа* [18]; *Багатьом сільським хлопцям гарбуза піднесла й одкоша дала* [18]. Бачимо, що у першому випадку однорідні присудки дозволяють зрозуміти, як сильно баба Димка чекала на Богдану, а в другому – показати, який непростий характер у головної героїні.



Уживання повторюваних присудків у романі “Вересові меди” сприяє створенню колориту розмовності. Зокрема, це дозволяє передати емоції мовця, акцентувати на напруженості ситуації: *Ну гаразд, **втікаю, втікаю, втікаю.** Але ви ще **подумайте, добре подумайте.** Нащо таку тасмницю від людей ховати?* [18]; ***Йди-но,** Данцю, сама на город. **Йди-йди...*** [18]; наголосити на тривалості дії: *Ніби хто отак-о вхопив за коліна і **викручує, викручує,** як того втиральника після прання <...>* [18]. Слідом за І. Я. Завальнюк [30] визначаємо як синтаксичні засоби розмовності парні лексеми-синоніми, які надають оповіді живорозмовного звучання, ознак фольклорності: *Як **звали-величали** їхнього пращура до того, як він став козаком, історія не згадує* [18]; *Напало на неї, бачте, **велике-превелике, палке-препалке, просто-таки неземне кохання*** [18]; *Микольцьо приходив до Ясницьких, стукав у двері літнівки, чемно вітався, бажав **щістя-здоровля Дані*** <...> [18]. Зауважимо, що такі слова переважно позначають психоемоційний стан людини.

Одним із синтаксичних засобів стилізації розмовності виступають вставні слова, які надають реченню експресивності, дозволяють наблизити діалоги та полілоги до стихії розмовної мови. Проте, варто зазначити, що не всі вставні одиниці, що існують в мові, надають тексту колоквиальних рис. Саме використання просторічних та діалектних елементів як вставних слів надає тексту колоритності, відображає живу мову селян, створює емоційну атмосферу: *Ти би, **мо’**, пішла, попрощалася* [18]; *А то, **бач**, на всілякі гуляння-пригощання – і з приводу, і без приводу – завжди знаходиться<...>* [18]. Деякі вставні слова, окрім основних семантичних ознак (вказівки на зв’язок думок, послідовність викладу чи його завершення), несуть ще й експресивно-оцінну конотацію, зокрема, передають іронічні відтінки, наприклад, відповідь баби Димки на запрошення Федіра проїхатись на велосипеді: *Покладе, **знаця**, стара баба Домка свої хорі ноги на ровера, та й він сам повезе її через усеньке село* [18]. Для відтворення мовлення

сучасних тінейджерів у романі “Квіти на снігу” як вставне слово використаний сленгізм: *Блін, що ти мені мізки компостуєш?* [19, с. 111].

Вагомим синтаксичним засобом стилізації розмовності в романах є комунікеми. Вони відтворюють повсякденне побутове спілкування, дають експресивну оцінку подіям, реаліям навколишнього світу або особам, “репрезентують як регіонально маркований етнічний, так і загальномовний національний колорит повсякденного спілкування” [6, с. 84]. У дослідженні дотримуємось класифікації В. Ю. Мелікяна, який виділив низку груп комунікем [48], зокрема, ствердження/заперечення: *Авжеж, колись я пудрила свого носика...* [18]; *Еге ж, це таки до мене нічні гості* [19, с. 190]; *Отож бережіться!* [19, с. 120]; волевиявлення: *Давайте! У нас тут немає окремих місць для одягу скромного і нескромного* [18]; *Цить, кажу, не цінькай, як цвіруха!* [19]; *Сідайте, людойки добрії!* [19, с. 12]; емоційно-оцінні: *Господи! – перехрестилася Димка і аж на стілець упала. – Телесику, це ти?* [18]; встановлення контакту: *Послухай, що тобі мати каже* [18]; питальні: *Як? Приїхав назовсім?* [18]; *Як то не побачила? А куди ж ти дивилася? Що вона тобі казала? Що?* – допитувалася мама [18] та етикетні: *Дай нам Боже всім нового Різдва діждати у здоровлі та добрі...* [19, с. 14]; *Вибач, я тоді не міг. Не можна було, – він ніби прочитав її думки* [18]; *Дана ще й ложки після сніданку не встигла помити, стіл тканим обрусом застелити, а Степцьо вже тут як тут. – Дай Боже здоровля!* [18]. Варто зазначити, що етикетні комунікеми можуть вживатися з метою емоційної оцінки персонажем ситуації, наприклад, Федір іронічно оцінює характеристику, яку дала йому баба Димка: *Дякую, пані Димко, за аліганцького опенька! Красно дякую, що мухомором не обізвали!*

Із численними комунікативними ситуаціями пов’язані комунікеми-інтер’єктиви. Мовний матеріал засвідчує, що опис низки ситуацій у романах супроводжується виявом широкої гами емоцій персонажів від нейтральних, зокрема, здивування: *А-а-а, це ж креслярський футляр* [19, с. 43]; *Ого-го, скільки писано-переписано!* [19, с. 56]; *Ух ти! Аж всі шість класів! Але,*

може, у школі тобі цього не розказували [18]; **Оп-ля!** А хто у нас тут на скрипці грає? [18]; розгубленості: **Ой**, це ж я без гриму, з голим обличчям [19, с. 132]; **Ну**, мо', не на їден, а на три заячі скоки [18]; **Хто** такий Арсен... **е-е-е...** Вірченко? [18] до негативних: невдоволення та досади: **Ех**, якби він бачив, яке гарне моє село! [19, с. 185]; **Бач**, уперлася, загнула кирпу, не поїхала й не вийшла назустріч [19, с. 76]; відраза: **А** я... **Я** нічого. Як подумаю, що зі Степаном жити... **Бр-р-р...** [18]; **Штори** на вікнах зсунуті чи, може, вона їх ще від ночі не розсувала, а в кімнаті – **фу-у-у!** – хоч сокиру вішай [18]; відчай: – **Ти**, Богоданцю?! **Ой**, моя ж ти головою бідна, за що? [18] тощо. Вважаємо, що значна кількість таких комунікем пов'язана з тим, що в романах описано багато подій, переважно негативних, отже, у персонажів відбувається сильний вияв емоцій, тому такі засоби стилізації розмовності якнайкраще передають емоційність та оцінність.

Варто зазначити, що значення деяких комунікем-інтер'єктивів можна зрозуміти лише в повному контексті: **М-м-м – ух! Пальчики оближеш!** [18]. Вигук **ух** може виражати широке коло емоцій, зокрема, у “Словнику української мови” фіксується таке значення: “Уживається при вираженні якого-небудь сильного почуття (обурення, незадоволення, здивування, захоплення і т. ін.)” [55, т. 10, с. 525]. В аналізованому контексті фразеологізм “пальчики оближеш” вказує на те, що вигук виражає захоплення.

Отже, синтаксичні засоби, характерні для розмовного стилю, використані письменницею в романах “Квіти на снігу” та “Вересові меди” для відтворення місцевого колориту, соціального середовища персонажів, особливостей їх мовлення та стосунків. Уживання обірваних конструкції дає змогу відтворити живе мовлення персонажів, передати напружений емоційний стан мовців. Багатство розмовної лексики та фразеології, що вживається в таких реченнях, створює колоритні образи, акцентує увагу читача на особливостях зображуваного історичного періоду та локусів. Особливістю роману “Вересові меди” є вигуково-дієслівні конструкції, які введено у мовлення персонажів з метою соціальної характеристики.

Використання лексем-синонімів, що виступають різними членами речення; повторюваних слів підсилює спонтанність, надає мовленню персонажів фольклорної поетичності. Вставні слова та комунікеми дозволяють наблизити діалоги та полілоги до стихії розмовності, виразити оцінку певної події.

## ВИСНОВКИ

Аналіз мови романів Н. Гуменюк “Квіти на снігу” та “Вересові меди”, показав, що колорит розмовності створюється одиницями різних структурних рівнів: лексичного, фразеологічного, словотвірного та синтаксичного.

Одним із найчисленніших засобів стилізації розмовності в аналізованих романах є розмовна лексика та просторіччя. Розмовна лексика та просторіччя виконують важливу стилістичну функцію: за допомогою цієї лексики не лише створюється тло для подій, що відбуваються, а й характеризуються певні якості персонажів (*вітрогонка, башковитий, телепень, коровиська*), їх психологічний стан (*схарпануджений, похнюпа, мовчанисько*), зовнішність (*дженжуристий, здоровило, опасистий, пампуха*), предмети (*мобілка, бутлик*), процесуальні дії та стани (*обчикрижити, варнякати, кумекати, пертися, гепнутися*) тощо. Така лексика є маркером оцінної характеристики (*татарва, шваб, зайди, солдафон, збитошники*). Відмінністю роману “Вересові меди” є те, що просторічні елементи суттєво переважають над нормативними, нагромаджуються особливо в мовленні старшого покоління: *Царську войну я тутечки пережила, на своєму хуторі. На хронт не ходила, з пукалок не стріляла, медалів не заробила.*

Побутовизми переважно ужиті в діалогах та авторських описах. Вони привертають увагу читача до реалій, з якими пов’язане життя персонажів. У романі “Квіти на снігу” побутова лексика дає змогу простежити життєвий устрій: *лапсердак – костюмчик*; синя “*Побєда*” – *джип, “Лексус”*. Натомість у романі “Вересові меди” побутовизми виступають вказівником належності героїв до одного із соціальних класів: *корова, свині, кури, гуси, бульбиння, бурячиння* (образ селянки); *зелена спідниця, приталена жакетка /.../ кругла буриштинова брошка, маленький капешок, черевички на шнурівках* (образ вчительки).

Росіянізми та вульгаризми вживаються переважно в мовленні керівної верхівки та дозволяють реалістично відтворити суспільний устрій України середини ХХ ст., передати рівень освіченості певного кола персонажів: *последнее предупреждение, представительница, граница родины, следующий, всё время*; іноді за допомогою цих засобів передається реакція персонажів на їх оточення: *хрен московський, поет хренов, лярва фарбована, змеелов хренов*.

Діалектна лексика в романі представлена меншою кількістю фіксацій. За допомогою неї письменниця описує життя і побут персонажів, відтворює місцевий колорит (*швагер, лагодзінки, бедрик, кулки, моква, ведмеді, постерунок*), передає особливості мовлення представників різних суспільних прошарків: *За Галькою тидень ходив.... А хіба я сторож неїн?*

Лексичні елементи з ознаками розмовності набувають в романах особливого емоційно-експресивного звучання, через них передається ставлення письменниці до певних явищ чи персонажів, вони пов'язані із загальним настроєм твору і безпосередньо передають його.

Важливим складником образних народнорозмовних елементів мови романів є фразеологічні одиниці. Письменниця послуговується як загальноживаними фразеологізмами, так і трансформує їх з певною стилістичною метою. Фразеологічні одиниці є яскравим образним засобом відтворення національного колориту. Вони використовуються для зображення природних явищ (*осінній ранок уже зимові дрижаки розсипає*), стосунків між героями твору (*розбивала горшки з нашою мамою; гарбуза піднесла й одкоша дала*), характеристики персонажів (*Димка не ликом шита; хлопець гарний – з лиця хоч воду пий*). Подекуди прислів'я та приказки вживаються у мовленні персонажів як певні життєві настанови (*хто працює, той не бідує, хто змолоду рук не шкодує, той на старість в добрі розкошує; хто шукає, той і знаходить, хто стукає, тому й відчіняють*).

У романі “Вересові меди” вживаються вигуківі фразеологізми-

прокльони, що відображають реакції мовця на різні факти та явища позамовної дійсності (*А бодай вам, Дмитрівно, жаба на ногу наступила!; Нех тебе холера вузьме!; Щоб на тебе собаки брехали! Щоб ти зозулі не почув! Щоб тебе хробак за язик ухопив!* – прошепотіла Димка свої найстрашніші прокльони і пошкунтильгала за непроханим гостем) та фразеологізми з компонентом Бог, які створюють певний національний колорит, відображають вірування українців (*Бійтеся Бога, ребе!; Не приведи, Боже; Себе назвав... Дай Боже пам'яті...*)

Фразеологічні одиниці в романі представлені такими видами трансформацій: розширення структури фразеологізму новими компонентами, заміна компонентів, зміна значення фразеологічної одиниці з метою адаптації до контексту. Модифіковані фразеологічні одиниці дозволяють посилити оцінність та експресивність авторської мови: *плювати йому було з високих сторожових вишок на те, як ті живуть і що їдять; Ганя Охрімчукова з-за воріт пасе голодними очима Арсена.*

Для мови романів характерне типове словотворення з розмовними дериваційними ознаками. Такі деривати вживаються з різною стилістичною метою: для індивідуалізації мови персонажів з притаманними їй відтінками пестливості (*лялечка, тоненька, як тополінка*), фамільярності (*Тихіше, Мартусю; милочка, в машину*), згрубілості (*лисюра*), зневажливості (*князьок, торгаш*); використовуються в портретній характеристиці персонажів (*каплюхий міліціантик, рукастий здоровило, патlach*); при характеристиці дії (*поромасикала, понавиписувала, попотрудніла*) або при створенні пейзажів (*по молоденькій траві; вузьенька мілка річечка*), де вони виконують традиційну описову функцію, передають оцінне ставлення, сприяють динамізації оповіді. Значення деяких демінутивних та аугментативних утворень розкривається лише в контексті, зокрема, за допомогою суфікса -юг(а) утворено лексеми *козарлюга* та *хитрюга*, перша набуває значення об'єктивної збільшеності, передає захоплення онука своїм дідом (*Він у нас ще той козарлюга! А заодно і землероб, і агроном, і*

зоотехнік), а друга виражає негативне ставлення службовця до групи селян (*Брешут, хитрюги, западенцы, кулачье недобитое*).

Крім типових розмовних дериватів, у тексті романів виявлено okazіоналізми. Такі утворення вжито переважно при портретній характеристиці персонажів, вони акцентують увагу читача на певній рисі, дають оцінку одним словом: *доколупується бедрикогалстучний, [діда] охрестили кульдідом*.

Синтаксичні засоби в розгляданих романах є потужним засобом стилізації розмовності, вони яскраво відтворюють живе спілкування представників різних верств населення (*А-а-а, пардонуясь! Авель – це... Щось я не доберу – кликуха чи псевдонім; Кажете, грали в оркестрі... І співаєте... Брали уроки вокалу у Ніни Певної... Вірю-вірю*). Обірвані речення дають змогу передати спонтанне мовлення (*Хм... Театр Певного... Театр Певного... Клопоту не оберешся*), напружений психоемоційний стан мовців (*Тата не стало... Тата не стало!*). Багатство розмовної лексики та фразеології, що вживається в стилізованих конструкціях, сприяє стилізації мовлення персонажів (*О, Богоданка! А я вже діждатися не можу – всі жданики поїла, всі очі за тобою вигляділа; Випускаю пару на своїх “кроликів”*). Виявом розмовності слугують стилістично марковані прості дієслівні присудки, що в деяких випадках можуть нагромаджуватися в одній синтаксичній конструкції (*Той завше приндиться, каверзує, а часом як з ланцюга зривається – репетує; Що він там патякав?*); присудки, виражені народнорозмовними фразеологічними виразами (*От і рвонув світ за очі; Ти, що чувак, із дуба впав?; Багатьом сільським хлопцям гарбуза піднесла й одкоша дала*).

Вставні слова надають реченню експресивності, відображають живу народну мову (*Ти би, мо’, пішла, попрощалася; Блін, що ти мені мізки компостуєш?*). Комунікеми дозволяють наблизити діалоги та полілоги до стихії розмовності, виразити оцінку певної події: *Красно дякую, що*



*мухомором не обізвали!; Ух ти! Аж всі шість класів!; Як подумаю, що зі Степаном жити... Бр-р-р...; Ого-го, скільки писано-переписано!*

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефиренко Н. Ф., Семененко Н. Н. Фразеология и паремиология : учебное пособие для бакалаврского уровня филологического образования. Москва : Наука, 2009. 344 с.
2. Баранник Д. Х. Народнорозмовний складник лексичної та фразеологічної систем національної мови. *Мовознавство*. 2008. № 4–5. С. 18–31.
3. Бесага Р. В. Нестандартизовані елементи в українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1997. 24 с.
4. Бибик С. П. Естетичні модифікації народнорозмовності в ідіюстилі Григора Тютюнника : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 1994. 25 с.
5. Бибик С. П. Явища українсько-російської мовної взаємодії в історії української прози. *Наукові записки Тернопільського ун-ту. Мовознавство*. 2004. Вип. 1 (11). С. 14–18.
6. Бибик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.
7. Бибик С. П. Лексичні засоби соціально-психологічної стилізації у мові прози Григора Тютюнника. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна*. 2014. Вип. 47. С. 6–8.
8. Білодід І. К. Вибрані праці : у 3-х т. Київ : Наукова думка, 1986. Т. 1. 446 с.
9. Бойко Л. П. Стилістичні можливості суфіксів суб'єктивної оцінки в поезії Д. Павличка. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2010. Вип. XXIII. Ч. 3. С. 382–387.
10. Бондалетов В. Д. Стилистика русского языка / под ред. Н. М. Шанского. Ленинград : Просвещение, 1982. 286 с.

11. Ващенко В. С. Українська лексикологія. Семантико-стилістична типологія слів. Дніпропетровськ : ДДУ, 1979. 127 с.
12. Виноградов В. В. О языке художественной литературы. Москва : Гослитиздат, 1959. 656 с.
13. Винокур Т. Г. Функциональная и социальная характеристика стилистических свойств высказывания в современном русском языке. *Социально-функциональная дифференциация литературного языка*. Москва : Наука, 1977. С. 17–41.
14. Городенська К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника). *Мовознавство*. 1994. № 6. С. 26–28.
15. Грицютенко І. Є. Естетична функція художнього слова (в українській прозі 30-60 рр. ХІХ ст.) : монографія. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1972. 178 с.
16. Гривенная Е. Н. Стилизация разговорной речи в художественной прозе: культурно-исторический и лингвистический аспекты (на материале произведений А. Ремизова) : дисс. ... канд. филол. наук. Краснодар, 2006. 153 с.
17. Гуйванюк Н. В., Агафонова А. М., Шабат-Савка С. Т. Синтаксис неповного речення. Еквіваленти речень : навчально-методичний посібник. Чернівці : Рута, 2007. 100 с.
18. Гуменюк Н. Вересові меди : роман. URL: [https://chtyvo.org.ua/authors/Humeniuk\\_Nadiia/Veresovi\\_medy/](https://chtyvo.org.ua/authors/Humeniuk_Nadiia/Veresovi_medy/)
19. Гуменюк Н. Квіти на снігу : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 208 с.
20. Гурко О. Вигуківі слова-речення в передачі значення ствердження *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2014. Вип. 48. С. 179–181.
21. Драган Ю. М. Стилістичні функції фразеологічних одиниць в історичній прозі А. Кащенка. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*.

*Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)*. 2017. Вип. 9. С. 49–57.

22. Дудик П. С. Стилїстика української мови : навчальний посібник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2005. 368 с.

23. Єрмоленко С. Я., Гримич М. Г. Народнорозмовна традиція в літературно-художньому мовленні. *Питання мовної культури*. 1967. Вип. 2. С. 14–32.

24. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ : Наукова думка, 1982. 210 с.

25. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилїстика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.

26. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / за ред. С. Я. Єрмоленко. Київ : Либідь, 2001. 224 с.

27. Єрмоленко С. Я. Розмовна лексика. *Українська мова : енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 560–561.

28. Ефимов А. И. Стилїстика художественной речи. Москва : Издательство Московского университета, 1961. 520 с.

29. Жовтобрюх М. А. Дослідження українського усного літературного мовлення / М. А. Жовтобрюх, М. М. Пилинський. *Взаємодія усних і писемних стилів мови* / відп. ред. М. М. Пилинський. Київ : Наукова думка, 1982. С. 5–27.

30. Завальнюк І. Я. Синтаксичні засоби стилізації розмовності в мовотворчості Михайла Стельмаха. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)*. 2017. Вип. 24. С. 146–154.

31. Залеський А. М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з*

*територіальними діалектами* / відп. ред. М. А. Жовтобрюх. Київ : Наукова думка, 1977. С. 50–95.

32. Зеленько А. С. Про деякі функції діалектизмів у мові художньої літератури. *Культура слова : республіканський міжвідомчий збірник*. Київ : Наук. думка, 1983. Вип. 22. С. 39–41.

33. Їжакевич Г. П. Стилістична класифікація фразеологічних одиниць. *Українська мова і література в школі*. 1971. № 10. С. 13–21.

34. Їжакевич Г. П. Русизм. *Українська мова : енциклопедія* / редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. С. 565.

35. Каленюк С. О. Слово в ідіостилі Уласа Самчука : монографія. Миколаїв : Іліон, 2013. 186 с.

36. Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови. Київ : Вища школа, 1978. 376 с.

37. Кожевникова К. Спонтанная устная речь в эпической прозе. Прага : Univerzita Karlova, 1971. 168 с.

38. Козловська Л. С. Мовотворчість М. Стельмаха в контексті української народнопісенності : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Київ, 1994. 20 с.

39. Колоїз Ж. В. Стилістичні ресурси власне пареміологічних одиниць. *Типологія та функції мовних одиниць* : науковий журнал. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. № 2. С. 127–138.

40. Коптілов В. В. Актуальні питання українського художнього перекладу. Київ : Видавництво Київського університету, 1971. 130 с.

41. Коробчинська Л. Розмовна і просторічна лексика української мови та її ремаркування в словниках. *Лексикографічний бюлетень*. 1963. Вип. ІХ. С. 41–54.

42. Коробчинська Л. А. Лексика розмовної мови. *Питання мовної культури*. 1968. Вип. 2. С. 3–14.
43. Курс історії української літературної мови / за ред. І. Білодіда : у 2 т. Т. 1. Київ, 1958. 456 с.
44. Левченко Г. А. Нариси з історії української мови першої половини ХІХ ст. Київ : Радянська школа, 1956. 143 с.
45. Локайчук С. Склад і функції розмовної лексики в романі Н. Гуменюк «Вересові меди». *Лінгвостилістичні студії* : науковий журнал. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2020. Вип. 12. С. 107–116.
46. Матвіяс І. Г. Українська літературна мова і територіальні діалекти в їх взаємодії на різних історичних етапах. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ : Наук. думка, 1977. С. 5–31.
47. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилїстика української мови / за ред. Л. І. Мацько : підручник. Київ : Вища школа, 2006. 462 с.
48. Меликян В. Ю. Этикетные коммуникемы в составе русского языка. *Русский язык за рубежом*. 2012. № 6. С. 57–62.
49. Мінасян В. І. Розмовна лексика і експресія : (на матеріалі мови роману П. Загребельного «Левине серце»). *Культура слова* : республіканський міжвідомчий збірник. Київ : Наук. думка, 1985. Вип. 28. С. 17–20.
50. Москаленко А. А. До походження української писемної і писемно-літературної мови. *Питання слов'янської філології. Мовознавство*. Вип. 15. Одеса, 1962. С. 95–101.
51. Муромцева О. Г. Головні процеси в розвитку лексичного складу української літературної мови другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Мовознавство*. 1983. № 6. С. 18–25.
52. Німчук В. В., Русанівський В. М., Чепіга І. П. Жанри і стилі в історії української літературної мови. Київ : Наукова думка, 1989. 283 с.

53. Ожигова О. В. Стилізація усно-розмовної мови в текстах сучасної української драматургії : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2003. 23 с.
54. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. Київ : Наукова думка, 1973. 280 с.
55. Словник української мови : у 11 т. / ред. І. К. Білодід. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. Т. 1. 781 с. ; Т. 2. 550 с. ; Т. 3. 744 с. ; Т. 4. 840 с. ; Т. 5. 840 с. ; Т. 6. 828 с. ; Т. 7. 722 с. ; Т. 8. 925 с. ; Т. 9. 918 с. ; Т. 10. 659 с. ; Т. 11. 700 с.
56. Словник фразеологізмів української мови / укл. В. М. Білоноженко та ін. Київ : Наук. думка, 2003. 778 с.
57. Сологуб Н. М. Синтаксичні конструкції розмовного стилю в писемних функціональних стилях. *Взаємодія усних і писемних стилів мовлення*. Київ : Наукова думка, 1982. С. 163–179.
58. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 439 с.
59. Тараненко О. О. Колоквізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.). *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33–39.
60. Ткаченко Т. В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2006. 21 с.
61. Ткаченко Т. В. Елементи просторіччя в мові прози Михайла Стельмаха. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство)* : зб. наукових праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 1. Книга 1. С. 96–101.
62. Труб В. Про функціонування оцінок у значеннях лексичних одиниць (на матеріалі розмовно-просторічного лексикону української мови). *Українська мова*. 2004. № 2. С. 56–77.
63. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови : навч посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.

64. Українські прислів'я та приказки : збірник / упоряд. С. В. Мишанич ; упоряд. вступ. ст. М. М. Пазяк. Київ : Дніпро, 1984 . 390 с.
65. Усне побутове літературне мовлення / відп. ред. М. Жовтобрюх. Київ : Наукова думка, 1970. 203 с.
66. Федурко М. Ю. Усно-розмовна лексика в художній мові А. Чайковського (на матеріалі повісті “Олюнька”). *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2012. № 1. С. 458–462.
67. Филин Ф. П. О структуре современного русского литературного языка. *Вопросы языкознания*. 1973. № 2. С. 3–12
68. Цуркан М. Слова-речення як константа експресивності розмовного мовлення (на матеріалі творів Марії Матіос). *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія». Вип. 26. 2012. С. 345–351.
69. Цуркан М. Комунікеми в оповідній структурі прози письменників Буковини. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 721. Романо-слов'янський дискурс. Чернівці, 2014. С. 80–84.
70. Цуркан М. Стилізація розмовності в оповідній структурі прозового твору: теоретико-методологічний аспект. *Science and Education a New Dimension. Philology*, II(5), Issue: 28. Budapest, 2014. P. 107–111.
71. Цуркан М. В. Засоби стилізації розмовності у прозі письменників Буковини початку ХХІ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Київ, 2015. 20 с.
72. Чабаненко В. А. Говіркове мовлення як джерело експресивних засобів української літературної мови. *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами*. Київ : Наукова думка, 1977. С. 189–200.
73. Чабаненко В. А. Стилістичне увиразнення фразеологізмів. *Українська мова і література в школі*. 1981. № 9. С. 60–62.



74. Шуст Л. М. Західнополіські вигуки-прокльони в системі негативних комунікативних формул українців. *Закарпатські філологічні студії*. Ужгород : Видавничий дім “Гельветика”, 2018. Т. 1 Вип. 7. С. 56–60.

75. Маліцкі Ю. В. Актуалізацыя экспрэсіўнага зместу ў сучасным гутарковым маўленні. *Весці Нацыянальная акадэміі навук Беларусь. Серыя гуманітарных навук*. 2014. №4. С. 65–69.

76. Mesimova L. Colloquial words and expressions. Slang. Styles in written communication. Business communication. *International Academy Journal Web of Scholar*. Vol.4, 2018. №3(21). P. 3–5.

77. Suska D. Z problemów stylizacji językowej w opowiadaniach Marka Hłaski, Częstochowa : Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, 2012. 287 s.

78. Tannen D. Conversational style. *Psycholinguistic models of production* / edited by Hans W. Dechert & Manfred Raupach. Norwood, NJ : Ablex. 1987. P. 251–267.

79. Ячмянёва, І. М. Элементы гутарковага сінтаксісу ў аўтарскай мове М. Зарэцкага. *Рэспубліканскія Купалаўскія чытанні : матэрыялы навуковай канферэнцыі, 24 кастрычніка 2001 г.* / пад рэд. У. І. Каялы, І. Я. Лепешава. Гродна : ГрДУ імя Я. Купалы, 2002. С. 379–385.

